

JUDISK

K R Ö N I K A

**Möt Shterna
Goldbloom,
upprorisk
konstnär
i New York**

Möt den mobbade judiske läkaren på Karolinska.. Möt Ilana Kaufman från Jews of Color. Möt Rennie Mirro, svensk, svart och jude. Möt Avishai Cohen, israel, bassist och världsartist. Möt fyra judar som formade Sverige. Möt Tevje och Golde, återigen i Stockholm.

**3
2019**

ÅRGÅNG 86 • SEPTEMBER 2019
ELUL 5779 • PRIS 110 KR

BILDEN

Karl Gabor

Fotografiet på detta uppslag togs under en resa till Iran tidigare i år.

Där mötte fotograf Karl Gabor judar som utan problem firade sina högtider, som drack sitt eget vin och som självklart gick med kipa på gatan.

De beklagade att landets regim är så starkt fientlig mot den judiska staten, samtidigt som de betonade att detta över lag inte gäller iranierna; där finns ytterst lite av folklig antisemitism eller utbredd Israel-hat.

Under shah Mohammad Reza Pahlavi bodde cirka 200 000 judar i landet, men efter den islamska revolutionen 1979 ägde en stor utvandring rum, framför allt till Israel, Europa och Nordamerika, och idag lever färre än 10 000 judar i Iran. Dessa återfinns främst i tre större städer, Teheran, Esfahan och Shiraz, där detta fotografi togs, dagen innan pesach, den judiska påsken.

”Judenrein Europe”.

Vi är på väg ut, vi europeiska judar, enligt en uppmärksammat artikel i Tablet Magazine, försedd med en synnerligen laddad titel, ”Judenrein Europe”.

År 1920 var kontinenten hem åt mer än hälften av världens alla judar. Idag bor här knappt tio procent.

Förintelsen är förstås en förklaring, men inte den enda, betonar Joel Kotlin, och ber läsaren att fundera över vad som har ägt rum mellan 1945, då det fanns 3,8 miljoner europeiska judar, och 2019, då vi endast är 1,5 miljon.

Nyligen redogjorde demografen Sergio della Pergola för situationen i Ryssland. Under förra året dog cirka 8 000 judar, och under samma tid var det ungefär 600 judiska kvinnor som födde.

Artikeln inleds med ett citat från ”kommissionären för judiskt liv i Tyskland”, som i våras rådde landets judar att inte bära kipa på offentliga platser.

Med andra ord, Tyskland är åter färdigt för judar, och detsamma gäller många andra länder i Europa, även Sverige, förklarar Kotlin, och då främst Malmö.

I Frankrike anmäldes 74 procent fler antijudiska incidenter 2018, jämfört med året före.

Kotlin menar att det som Hitler en gång påbörjade, det håller nu på att långsamt avslutas, av radikala muslimer, av vänsterfolk och högerextremister, plus att vi europeiska judar själva hjälper till, genom en stadigt ökande assimilering.

EN GÅNG UTGJORDE Europa ett levande och expansivt judiskt centrum, med städer som frustade av judiskt liv.

Den tiden är förbi, ”den speciella europeiska judiska känsligheten” har spelat ut sin roll, även om världen under 1900-talet har begåvats med två andra judiska kraftkällor, USA och Israel.

Vi är alltså på väg ut, men har gjort väl ifrån oss; vi var med och utvecklade det moderna Europa. Många av våra bidrag har varit avgörande, t ex inom kultur, vetenskap, finans och schack, även i vårt land (och i detta nummer berättar Kaj Schueler om fyra judar som på ett bestående vis har format det moderna Sverige).

Eventuellt går det att återvända.

Vi blev utslängda från Spanien, Frankrike och England, och kom tillbaka, och kanske är denna tid endast en kort övergående fas i en flertusenårig historia, och kanske är bilden inte lika entydig som Kotlin vill få oss att tro.

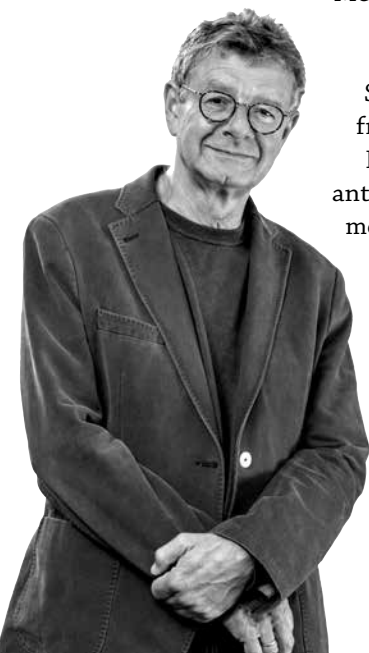
Han skriver märkligt nog inget om Tyskland som hade 30 000 judar 1990, och som idag skryter med över 120 000.

Och han skriver märkligt nog inget om Sverige, som var en judisk betongöken när jag växte upp på 50- och 60-talet. Där fanns inget Judiskt Center, inget dagis, ingen skola, ingen filmfestival och få aktiva organisationer, förutom idrottsklubben och olika stödföreningar för Israel.

Idag blommar det judiska livet i Stockholm, med Bajit på Nybrogatan, med föreningen Judisk Kultur i Konstakademien och med det återinvigda judiska museet i Gamla stan.

Judiska delegationer från utlandet kommer hit för att lära sig hur man gör.

Inte riktigt på väg ut, vi svenska judar, inte ännu i alla fall...

INNEHÅLL

Nr 3 • 2019

8

12

18

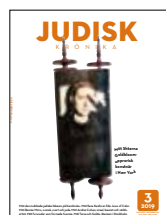
34

48

67

Omslaget:
Shterna Goldbloom

8 VAD ÄR det som gör Tevje och Golde så populära, inte minst i Sverige. Lars Ring förklarar – samt recenserar en ny Spelman i Stockholm.

12 ANTISEMITISM PÅ Karolinska. En pågående skandal – och nu internationellt uppmärksammas, bland annat av Vita Huset. Judisk Krönika möter ett av offren.

18 FRÅN CHASSIDISK tonåring till sekulär konstnär, och vernissage på Manhattan. Shterna Goldbloom har gjort en lång resa. Sarah Schulman träffade henne i New York.

22 JUDISKA MUSEET recenseas. Lars Linder besöker "en fint infattad pärla", tycker utställningen är "sparsmakad och sofistikerad" – men saknar något väsentligt.

34 INTE NOG med att de tog sig in i samhället. De tog sig upp. Kaj Schueler om fyra invandrade judar som var med och formade det moderna Sverige.

38 DET HÄNDER saker i den ortodoxa judiska världen. Liberala grupper som accepterar homosexualitet och som ger kvinnan en större roll. Sarah Clyne Sundberg rapporterar.

44 DAGSTIDNINGEN HAARETZ fyller 100. Och kämpar på. Älskad och hatad. Motarbetad av Netanyahu. David Grossman besökte redaktionen i Tel Aviv.

48 JEWS OF COLOR, en färgstark och stadigt växande grupp. I Amerika är man nu cirka en miljon. Robin Lapidus berättar mer.

58 FINNS DET verkligen judisk musik? Hur låter den? Och kan man tala om judisk konst? Hur ser den ut? Henrik Naimark Meyers och Tom Sandqvist reder ut begreppen.

Rättelse: I förra numret påstods felaktigt att den nya bönboken, Siddur Kol Haneshama, är den första svenska progressiva sedan 1877. Ska vara 1895.

**JUDISK KRÖNIKA
UTGES AV**

Stiftelsen Judisk Krönika

**CHEFREDAKTÖR OCH
ANSVARIG UTGIVARE**

Anneli Rådestad
Ricki Neuman (t.f.)
redaktion@judiskkrönika.se
tel: 08-660 70 62

GRAFISK FORM

Karl Gabor & Ricki Neuman

REDAKTIONSRÅD

Anders Carlberg, Eva Ekselius,
Mikael Feldbaum,
Christina Gamstorp,
Ricki Neuman, Lizzie Oved Scheja,
Samuel Sjöblom, Nathalie Rothschild

ANNONSAVDDELNING

Thomas Wolff
tel: 031-28 50 95
mobil: 0708-580451
annons@judiskkrönika.se

**EKONOMI, ADMINISTRATION
OCH PRENUMERATION**

Dina Markovich
tel: 08-660 38 72 ons, fred.
administration@judiskkrönika.se
Prenumerationspris 440 kr/år
Utlandet 540 kr
Lösnummerpris 110 kr
Bankgiro 220-0244
Swish 1236333827

ADRESS

Box 5053, 102 42 Stockholm

HEMSIDA

judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.

Nästa nummer: 18 december 2019

Manusstopp: 21 oktober 2019

Tryckt hos Printall

Producerad av Gabor & Co
issn 0345-5580

Prenumeration ingår i medlemsavgiften
till Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.

Förbehåll mot elektronisk publicering
måste meddelas av artikelförfattaren.

NÅGRA MEDARBETARE I DETTA NUMMER

INGRID ELAM
litteraturvetare,
författare, kritiker.

LARS RING
journalist
teaterkritiker

**SARAH
SCHULMAN**
journalist,
författare

LARS LINDER
journalist,
teaterkritiker

**SARAH
CLYNE
SUNDBERG**
journalist,
översättare

**KAJ
SCHUELER**
journalist,
författare

**KARIN
BRYGGER**
litteraturvetare,
författare,
skribent

**DAVID
GROSSMAN**
journalist

NINA SOLOMIN
journalist,
författare

**KENNETH
HERMELE**
ekonom,
föreläsare,
författare

JUDISK KRÖNIKA

KÄNNER DU NÅGON SOM FÖRTJÄNAR EN PRENUMERATION?

Beställ en årsprenumeration på judiskkrönika.se eller
fyll i talongen nedan och Swisha prenumerationsavgiften till
1236333827 eller sätt in beloppet på bankgiro: 220-0244.
Glöm inte att ange vem betalningen kommer ifrån.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 440 kr (540 kr till utlandet)
GÄVOADRESS:

NAMN _____

ADRESS _____ POSTADRESS _____

JUDISK KRÖNIKA, BOX 5053, 102 42 STOCKHOLM TEL 08-660 38 72.

IMAGE: FANNY AND FELIX MENDELSSOHN, CA 1825

JEWISH BERLIN

The Pity of it All

**AN INTERNATIONAL SYMPOSIUM
SÖNDAG 10 DECEMBER 10:00-16:00
KONSTAKADEMIEN**

www.billetterto.se, www.judiskkultur.se

Judisk kultur i Sverige
Jewish Culture in Sweden

PJÄSEN

Vad är det som gör att Spelman på taket har blivit en så stor framgång, en internationell succé som bara fortsätter, nu i New York, London och Stockholm. **LARS RING** resonerar.

Tevjes liv verkar vara evigt. Han fyller 125 i år. Sholem Aleichem (1859-1916) skrev redan 1894 den första av många historier om mjölkförsäljaren som ännu oförtruet drar sin kärra över scener världen över. Fatig, uppgivet kvick och full av förvrängda citat från Talmud släpar han sin vagn, medan döttrarna flyr hemmet, och Anatevka går under. Han kan ses som en symbol för den judiska diasporan – men också för alla minoriteter och flyktingar som mister sina rötter. Andras politik och andras förakt tvingar honom att huka.

En modern Ahasverus som försöker göra sitt utanförskap värdigt, och som många kan känna igen.

Tevjes flykt undan förföljelse runt det förrförra sekelskiftet är alltså mer än en judisk erfa-

renhet. Historien har förändrat den kontext inom vilken han existerade: först och främst Förintelsen, men också det faktum att världen har blivit en plats med ständiga, intensiva flyktingströmmar, från Afrika och Mellanöstern till Europa, från Sydamerika till Nordamerika.

Sholem Aleichem var en gigant inom iiddischlitteraturen och hyllades vart han än kom. Han såg sig själv som en komisk skribent och skrev under årtal vittra krönikor för judiska tidningar. Många hävdar att senare kulturella judiska genier – från Franz Kafka till Mel Brooks och Jerry Seinfeld står på hans axlar.

Tevje var lämpad för scenen, det förstod författaren tidigt, och skrev själv en scenversion, men

det som har gjort Spelmanen världsberömd är musikalen, som kom 1964 och som blev, och fortfarande är, en formidabel framgångssaga.

Texten håller fram den lilla byn Anatevka och dess två delar – den judiska och den ryska. Tevjes sätt att förhålla sig till världen är en blandning av klokskap, uppgivenhet och ironi. Han pratar med sin Gud som Hjalmar Bergman låter Farmor tala till Herren. Personligt, och aningen kritiskt. Byn står för en definitiv ordning. Skeendet skildrar hur den slås sönder. Hur självklara roller plötsligt blir meningslösa när alla tvingas fly hals över huvud. Man klamrar sig fast vid sina traditioner, som dock visar sig vara sköra då moderniteten anländer.

"Spelman på taket" är till sin natur nostalgisk och ser längtansfullt tillbaka på det som var. Och – som ordet brukades på

1800-talet – med en känsla av stor smärta, med en akut längtan efter att få höra hemma. Traditionen skapar kontinuitet, men kan också bli en fälla med tvångsäktenskap och könsroller som kväver. Texten rymmer en diskussion som har blivit än mer aktuell på sista tiden, t ex genom metoo-rörelsen. Kvinnor som lever i patriarkala strukturer har att underordna sig, också sexuellt.

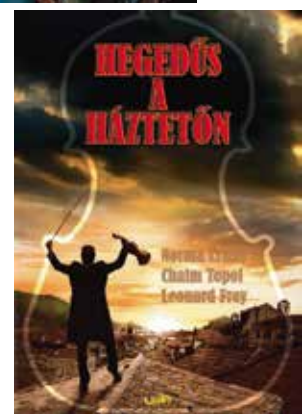
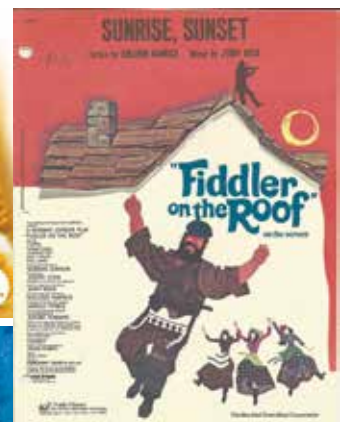
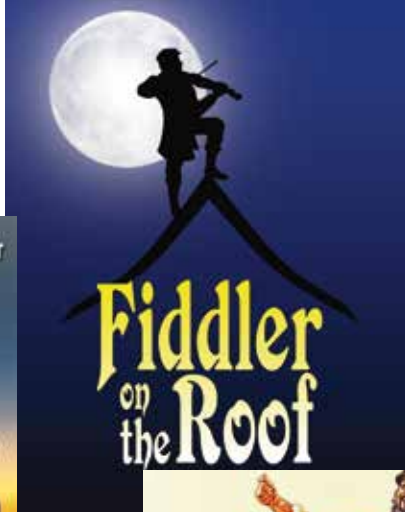
Å andra sidan bärs musikalen upp av en utsökt poetisk känsla. Spelmanen på taket blir en vacker symbol för våra försök att balansera våra liv, med risk för att ständigt falla. Fantasin om att bli en smula rik kan vi alla dela, liksom dagdrömmar om en lagom icke-fattig lycka som belöning för allt slit.

Men musikalen innehåller även en hel del blindskär. Alla regissörer har ju val att göra. Den som

skapar en exotisk, konserverad folklorism har missat målet. Den som gör karikatyrer av karaktärerna har det också – och det är lätt att göra parodier av rollfigurerna. Så till det mest bekymmersamma: approprieringen, vilket innebär att en person som tillhör en majoritetskultur anammar särdrag från en minoritetskultur utan att visa tillräcklig respekt eller förståelse för den senare. Att Anatevka blir ett Skansen. Att den glada musiken förminskar såret efter Förintelsen.

Med andra ord, inte helt lätt att iscensätta denna musikal. Risken är att tolkningen blir för sentimental eller för mycket Broadway. Just därför ska det bli intressant att se den uppsättning som nu spelas på Kulturhuset Stadsteaterns gamla scen vid Norra Bantorget. Fortsättning följer...

Lars Ring

RECENSIONEN

Palle Granditsky, Nils Poppe, Cornelis Vreeswijk, Gösta Bernhard, Jan Malmsjö, Mikael Samuelson, Philip Zandén – och nu Dan Ekborg. Den svenska teaterpubliken har kunnat njuta av hela 20 olika porträtt av Tevje och hans Anatevka, från 1968 och framåt.

LARS RING recenserar den allra senaste uppsättningen.

Det är inte lätt att tolka "Spelman på taket". Så många val att göra. Regissör Ronny Danielsson väljer att skapa en uppsättningen som blir en hyllning till Broadway och amerikanskt överdåd – med några små medvetet ironiska anakronismer, som en stor svartvit Arla-kossa, en lökkupol och en drömscen där ensemblen verkar ha varit på inspirationsresa till Mexiko. Sällan har man sett så många muntra skelett dansa loss på en teaterscen.

Musikalen inleds med sången "Tradition" – om allas plats, om regler, om traditionen som trygg mall, men också som boja. Just begreppet tradition är det som dominerar Kulturhuset Stadsteaterns nya uppsättning. Danielsson anammar en amerikansk showtradition med extra allt. Kanhända tvingas man till det, kanhända kräver kontraktet med USA att man inte får göra

alltför djärva nytolkningar – och till exempel skära ner musikalen till en nedtonad, mer svart och på allvar smärtsam gestaltning av den judiska historien.

HÄR FINNS ALLTSÅ ingen plats för diskussion.

Varför behöver länder och grupper syndabockar? Varifrån kommer hatet?

Originalen visar faktiskt en värdshusscen där ryssar och judar umgås och dansar gemensamt.

Regin låter istället ryssarna redan från början vara hotfulla och klädda som soldater; scenen när kommissarien håller mjölk över Tevje är synnerligen obehaglig. Med andra ord, hoppet, möjligheten att umgås bortom religiös tro, existerar inte.

Hur gestaltar man trovärdigt, eller symboliskt, tecken på fattigdom, hunger, löss? En väg är att skapa publikkontakt, levandegöra replikerna – och inte låta dem färgas av genren musikal och våra förväntningar. Men det är svårt –

och här lyckas man inte riktigt.

Musiken, som Jerry Bock skrev 1964, består av klassiker, finfina 60-talslåtar som det nästan är omöjligt att inte gnola på. Problemet är möjligen just det trallvänliga, det jubel som stiger upp ur klezmer-musiken, som ju finns med som tröst och längtan, men som i denna uppsättning tyvärr mest av allt uttrycker ett slags lycklig och obändig förmåga att stå ut med förtvivlan och förtryck.

Slut med gnället.

Dan Ekborg gör en fantastisk Tevje. Pia Johansson spelar ömsint moder, och gör det utmärkt. Trion döttrar, som ju alla lämnar traditionen och tvångsäktenskapen, sjunger alla lika bra: Tove Edfelt, Stina Nordberg och Frida Modén Treichl. Svensk teater har en fin, ung generation musikalartister, och dansarna besitter goda akrobatiska färdigheter – nästan åt cirkushållet. Publiken applåderar beredvilligt, efter alla hopp och volter – som om det är en uppvisning. Och det är det väl.

Lars Ring,
teaterkritiker
SvD.

Antisemitism på Sveriges

Skandalen på Karolinska fortgår. Sjukhuset vägrar tillstå att det har förekommit antisemitism, och särbehandlingen av den judiske läkaren fortsätter. Judisk Krönika har träffat David Cohen.

Vi ses en eftermiddag på ett café i Vasastan i Stockholm, jag och den judiska läkare som anmälde antisemitism.

Han kommer från sitt arbete på Karolinska, och är på väg hem. Där väntar hustru och två tonårsbarn. För deras skull, och för sin egen, vill han inte förekomma

med namn i media, och kallas i denna artikel för David Cohen.

För snart 20 år sedan blev han head-huntad till sjukhuset, inbjuden på grund av sitt stora intresse för en särskild specialitet.

"Allt gick bra, inklusive min doktorsavhandling, forskningen, operationerna och undervisningen."

Ända tills kliniken fick en ny

chef för några år sedan, en överläkare som har antisemitiskt material på sin facebook-sida, och som börjar utsätta Cohen och två andra judiska läkare för särbehandling.

Kliniken har sedan tidigare dåligt rykte, och nu är det högt i tak för kommentarer, som "här kommer judegettot", eller "jävla kräk" (om en grekisk läkare), eller

mest kända sjukhus

”jävla zigenare” (om en romsk patient).

”Efter en tid lämnade mina två judiska kollegor Karolinska, på grund av trakasserier; en arbetar idag utomlands, en annan på annan ort i Sverige. Den senare blev helt utfrysad och tvingades vara sysslolös i flera år.”

För Cohens del var angreppen av olika slag, från lägsta lön på kliniken, trots att han hade disputerat och publicerat, till skillnad från flera andra, och förbud mot att åka på internationella

konferenser, trots att han var inbjuden som talare - till att inte få fortsätta med sin forskning eller utföra operationer inom sitt specialområde.

”Jag kan förstå mina kollegor som gav upp, och jag också skulle kunna dra vidare. Min familj emigrerade från Europa till Amerika på grund av antisemitism. Inte en gång till! Jag vägrar att packa mina väskor för att jag utsätts för förföljelse.”

Till slut blir anklagelserna mot

överläkaren omöjliga att helt avvisa, och sjukhusledningen beslutar att frånta honom ledningen för kliniken, men detta sker först drygt två år efter att Cohen har gjort en anmälan om antisemitisk diskriminering. Inget görs samtidigt för att förbättra läkarens arbetssituation. Alla tidigare repressalier, instiftade av den f d chefen kvarstår, utan motivering.

Cohen får fortsatt den lägsta lönen på kliniken, och får fortsatt inte operera inom det område där han är internationellt välkänd.

»

När sjukhusledningen inte brydde sig om min anmälan gick jag vidare till läkarnas fackförbund på Karolinska. Där rådde man mig att lägga ned. Det finns inget att vinna på att fortsätta driva frågan om antisemitism.

I ett perspektiv är sjukhusets agerande svårt att förstå. Om man flyttar på en chef för att han har gjort något fel, som t ex trakasserat och särbehandlat sina anställda, borde man inte också rätta till detta fel?

I ett annat är det begripligt, eftersom det ingår i en tradition. Ingen hackar ostraffat på Karolinska.

Sjukhuset har i stort reagerat som man gjorde i fallet Paolo Macchiarini, den italienska stjärnkirurgen som visade sig vara en bluff. Visseblåsaren ignoreras, blir utfrysad eller straffas. Sedan händer inget, förutom att Karolinska svarar på anklagelserna med tystnad, förnekelse eller uppskjutande.

I ärendet Cohen har man efter lång tid tillsatt tre egna utredningar, den första utförd av den utpekade chefens nära vän och kollega, alla tre bristfälliga och partiska, samtliga med en tydlig agenda: Vi har inte gjort något fel. Det finns ingen antisemitism på Karolinska.

UNDER SKRIVANDETS GÅNG

blir jag kontaktad av flera judiska läkare från Karolinska.

En av dem menar att fallet redan har fått för stor uppmärksamhet, tycker att vi judar alltför ofta ropar "Vargen kommer" och betonar att det gäller något som har hänt på en enda klinik på ett mycket stort sjukhus – och den anklagade personen är ju nu omplacerad.

Avslutningsvis råder hen mig att inte gå vidare.

En annan judisk läkare hävdar att det blir orättvist om detta medför att Karolinska får dåligt rykte, eftersom där arbetar ett mycket stort antal judiska läkare, och hen känner inte någon som skulle säga att det sitter antisemitism i väggarna.

Ingen vill framträda med namn.

Samtidigt har många både judiska och icke-judiska läkare från sjukhuset öppet agerat mot antisemitismen, inte minst inom den nybildade Aktionsgruppen mot antisemitism och rasism på Karolinska Universitetssjukhuset.

HISTORIEN OM DE tre judiska läkarna på Karolinska har även nått utlandet.

Antisemitismen och sjukhusets beteende – att till en början inte alls reagera, att därefter reagera sent och bristfälligt, och att inte förändra Cohens arbetssituation – har väckt internationell uppmärksamhet. Bland annat har brittiska The Jewish Chronicle och israeliska Haaretz rapporterat.

Vidare har rabbin Abraham Cooper från Simon Wiesenthal Center i Los Angeles varit på besök i Stockholm, för att sammanträffa med sjukhusdirektören. Han betecknar Karolinskas agerande som "en av förra årets tio värsta antisemitiska incidenter" och är fortsatt aktiv i ärendet.

Därutöver är Elan Carr engagerad. Han arbetar som Vita Husets särskilda sändebud i frågor som rör antisemitism, och har bitt USA:s ambassad att intervjua Cohen.

"När sjukhusledningen inte brydde sig om min anmälan gick jag

***Konflikten rymmer många märkliga aspekter.
En handlar om Karolinskas agerande, en annan om det förvånans-
värt svaga stöd som Cohen hitintills har fått från svenskjudiska och
allmänna organisationer, förutom SKMA, samtidigt som Simon
Wiesenthal Center och Vita Huset har engagerat sig.***

vidare till läkarnas fackförbund på Karolinska. Där rådde man mig att lägga ned. Det finns inget att vinna på att fortsätta driva frågan om antisemitism. Det skadar din karriär, förklarade man. Bättre ligga lågt.”

Förutsägelsen från fackförbundet har hittills stämt in.

Fram till nu har Cohen inget vunnit, förutom viss svensk och utländsk uppmärksamhet inklusive ett upprop av 130 läkare på Karolinska samt tre pågående tillsynsärenden av DO, Diskrimineringsombudsmannen.

Istället har han förlorat tid och kraft samt har en dryg advokaträkning, vilket gör att han inte längre har råd med ett juridiskt ombud.

Under ett möte i juli mellan Karolinska och Cohen blev läkaren erbjuden en summa i skadestånd, men då endast för att det hade tagit orimligt lång tid innan sjukhuset tillsatte en egen utredning - och inte för att Cohen hade utsatts för trakasserier och antisemitism.

För att beloppet skulle utbetalas krävdes att läkaren tog tillba-

ka sin anmälan om antisemitism, vilket avvisades av Cohen.

”Jag vill att Karolinska erkänner att det har förekommit antisemitism mot tre judiska läkare, jag vill fortsätta med min specialitet, och jag vill få tillbaka mina gamla patienter. Som det nu är finns den före detta chefen fortfarande kvar på kliniken. Han ingår i arbetslaget, har högst lön av alla och eget rum. Sjukhuset har enligt uppgifter försökt att placera honom på ett annat sjukhus, samt även försökt köpa ut honom, men det har ännu inte lyckats.

”För tillfället hoppas jag på att de tre tillsynsärendena från DO ska resultera i något konstruktivt. De blir klara under hösten. En av dem granskar hur fackförbundet har hanterat ärendet, en annan hur sjukhuset har uppträtt, en tredje hur Karolinska har straffat mig för att jag agerade visselblåsare”

ETT OCH ETT halvt år efter att Cohen lämnade in sin anmälan om antisemitism har sjukhuset fortfarande inte hävt den gro-

va diskriminering som läkaren har utsatts för – och fortfarande utsatts för.

Hur är det möjligt?

Kommer han någonsin att få återvända till sin specialitet?

Historien om antisemitismen på Karolinska är långt ifrån avslutad, och kan beskrivas som en ojämn maktkamp mellan en enskild läkare och en mäktig institution, den senare präglad av gammaldags tystnadskultur, och av djup ovilja mot att ta ansvar och försöka rätta till det som tre av sjukhusets läkare har utsatts för.

Konflikten rymmer många märkliga aspekter.

En handlar om Karolinskas agerande, en annan om det förvånansvärt svaga stöd som Cohen hitintills har fått från svenskjudiska och allmänna organisationer, förutom SKMA, samtidigt som Simon Wiesenthal Center och Vita Huset har engagerat sig.

Krönikan fortsätter följa ärendet.

*Ricki Neuman,
journalist.*

MEL BROOKS

■ Är ämnet för en ny tjock biografi, av Patrick McGilligan. I "Funny Man" får man bland annat veta att han var tillräckligt säker och självklar i sin judiska identitet för att våga skämta om Förintelsen, samtidigt som han bar på ett djupt och omätligt behov av att bli älskad av sin publik, igen och igen.

Under tiden som ståuppare i Catskills och New York brukade han avsluta sina framträdanden med att sjunga:

*"I'll tell you gags,
I'll sing you songs,
just happy little
songs that roll along,
out of my mind,
won't you be so kind,
and please love
Melvin Brooks".*

I en av intervjuerna i biografen beskrivs han som ett geni som producerade hundra

idéer per dag, "varav hälften var mycket bra och hälften urusla", men utan att han själv kunde avgöra vilka som direkt borde slängas.

DE ARABISKA JUDARNA

■ Och deras historia har delvis skymts av allt fokus på Förintelsen, menar Tom Gross i en aktuell artikel i The Jewish Chronicle. Och det är en rik och lång historia, betonar han, betydligt äldre än den europeiska, över 2 500 år gammal.

Fram till 1600-talet fanns det avsevärt fler judar i Nordafrika och Mellanöstern än i Europa, och 1939 var 33 procent av Bagdads invånare judar, vilket på ett sätt gjorde staden mer judisk än både New York och Warszawa.

Många judar hade framträdande roller: Under 20 år i början av 1900-talet var Heskell Sasson Iraks första finansminister. På 40-talet var Liliane Levy Cohen Egyptens mest uppburna skådespelerska, och Alfred Nakache Algeriets bästa tävlings-simmare.

Över 850 000 arabiska judar flydde sina hemländer, främst under 40- och 50-talet, och idag finns nästan inga kvar, tragiskt nog, förutom några små krympande församlingar i Marocko och Tunisien.

ANNE FRANKS

FÖRÄLDRAR

■ Har emellanåt beskyllts för att vara naiva och blind; de flydde Frankfurt 1933, efter att nazisterna hade tagit makten i Tyskland, men insåg inte att även Hollands judar skulle drabbas.

Orättvist. För en ny studie från Stiftelsen Anne Frank visar att Otto Frank redan 1938, direkt efter Kristallnatten, ansök-

te om asyl i USA, men utan att de amerikanska myndigheterna gav familjen inresetillstånd. När Tyskland invaderade 1940 sprängde nazisterna det amerikanska konsulatet i Rotterdam, vilket försenade alla ansökningar, inklusive familjens andra försök.

Otto Frank sökte därefter asyl till Kuba, men inte heller det gav något resultat. Till slut beslöt man sig för att "utvandra inåt", det vill säga ta sin tillflykt till en hemlig lägenhet mitt i Amsterdam.

Efter två år, i augusti 1944, avslöjades deras gömställe, och familjen greps. Anne, systern och mamman dog i lägren, under det att Otto Frank överlevde.

Liliane Levy Cohen

Antalet bränder i Israel slår rekord:

Nu behövs effektivare brandbilar

Israels fiender använder sin fantasi och kreativitet till att uppfinna nya sätt att skapa terror istället för att konstruktivt skapa drägliga liv för sina egna invånare. I Israel är man beredd på, att under de torra sommarmånaderna, hantera bränder som uppstår naturligt i terrängen på grund av värmen och torkan. De senaste åren har emellertid antalet bränder stigit kraftigt som ett resultat av terrorn och inneburit en stor utmaning för Keren Kajemet Israelfonden.

Eftersom staten Israel givit oss ansvaret för all befintlig skog och vegetation, tar vi denna uppgift på stort allvar. För oss är det inte enbart en fråga om nyplantering av träd. Det gäller även att skydda befintliga planeringar. Därför har KKL en egen brandkår med egna brandbilar. Dessa har bekämpat över 1000 bränder sedan april i fjol.

Brandbilarna har gått på högar av de senaste åren och börjar bli slitna och omoderna. Vi behöver en ny generation brandbilar som är mer effektiva i brandbekämpningen. KKL i Jerusalem gör nu ett upprop till alla sina supporters runtom i världen att hjälpa till att finansiera utbytet av brandbilarna.

I Sverige har vi satt som mål att försöka få in en halv miljon kronor som bidrag till införskaffandet av en brandbil. (En brandbil kostar cirka 4 miljoner kronor). Nu vädjar vi till alla Israelvänner i Sverige att hjälpa oss att nå målet en halv miljon kronor.

Ingen skall lyckas knäcka våra ambitioner att utveckla landet. Vi skall, med stor beslutsamhet, bekämpa effekterna av denna terror. Ett varmt tack för din beredskap och välvilja att stödja vår brandbekämpning runtom i Israel!

Vi uppskattar din vänskap och allt ditt stöd för vår verksamhet. Märk din gåva med ordet "Brandbil".

קרן קימת לישראל

**Keren Kajemet
Israelfonden**

ISRAEL 2040
MOVING TO THE LAND OF TOMORROW

Använd Swishnr: 1236837678 eller bankgironr: 5816-5515
för att ge en gåva. Skriv "Brandbil" i meddelandefältet.

EN FRIGJORD FÅGELSKÅDARE

Shterna Goldbloom har gjort en lång resa, från chassidisk tonåring i Chicago till sekulär konstnär i New York – och vernissage på Manhattan.

Allt fler ultra-ortodoxa judar blir en del av världen utanför, och numera finns sångare, stå-uppare, filmare och konstnärer från chassidiska familjer. Sarah Schulman har träffat Shterna Goldbloom, vars senaste utställning heter Feygeles.

Fordet feygele betyder liten fågel på jiddisch, men refererar även till en

man som är eller tros vara homosexuell.

”Det tog lång tid för mig att komma på ett namn på min utställning, men Feygeles kändes till slut rätt. Det är ett nedsettande jiddischbegrepp, fast på ett sött sätt. Typ ”Vad är du, en feygele?” – men samtidigt också kärleksfullt, som i ”Mayn tayre feygele” [min kära lilla fågel]. Det finns en dualitet i begreppet som jag gillar.”

Goldblooms utställning, på ClampArt Gallery på Manhattan, består av fotografier och texter tryckta på fyra Torah-liknande rullar. Varje rulle innehåller historier och porträtt av ortodoxa queer-personer, som i olika grad har kommit ut med sin sexuella läggning.

”Det är något chutzpedik [fräckt, på jiddisch] med att fästa feygeles på Torah-rullar, men Torahn representerar kontinuitet - och

jag ville synliggöra dem som har osynliggjorts i den judiska historien.”

Goldbloom växte upp i en ultra-ortodox Lubavitch-församling utanför Chicago, tillsammans med sju syskon. I hemmet talades jiddisch, och hon slänger sig gärna fortfarande med jiddischord. Som ung trodde alla, även hon själv, att hon skulle gifta sig med en rabbin. Men när hennes mamma, trots starka påtryckningar och trakasserier från församlingen, begärde skilsmässa, och sedan blev utpekad som queer, då bestämde sig Goldbloom vid 16 års ålder för att lämna det ortodoxa livet. Kort därefter kom också hon ut som queer.

”Jag hatade hur församlingen behandlade oss. Jag hade läst rabbi Akiva och trodde att godhet går före allt, och så betedde sig människor så avskyvärt mot oss. Jag förlorade de flesta av mina vänner och började ifrågasätta vad jag gjorde där.”

Övergången från ett ultraortodox liv till ett sekulärt är komplicerad och ofta tragisk, vilket uppmärk-

»

PORTRÄTTET

Shterna Goldbloom

sammades stort i amerikansk media 2015, när en ung kvinna som hade lämnat chassidismen, Faigy Mayer, begick självmord genom att hoppa från ett hustak på Manhattan. Hon blev sedan en viktig symbol för OTD-rörelsen, en löst sammansatt grupp av avhop-pade ultraortodoxa judar. Initialerna står för "Off The Derech", där "derech" betyder väg på hebreiska, och är den beteckning som avhoppare får av sina familjer.

Inför utställningen Feygeles har Goldbloom intervjuat över 40 personer, varav många aktiva inom OTD.

Shterna Goldbloom

I en rulle citeras den 24-åriga E: "Så min mamma är glad för hur bra det går för mig, förutom att hon ifrågasätter min moral och mina värderingar säger hon inget negativt om hur jag klär mig. På sabbaten besöker jag antingen mina vänner eller stannar i mitt rum och låser dörren och träffar ingen på 24 timmar."

I en annan rulle finns listan över "saker som jag lärt mig genom terapin" samt humoristiska inslag som "hur det känns att köpa glass på shabbes och sedan gå hem till en gråtande mor" och "det är ok att jag inte vet vem

David Bowie är”.

Pratar du någonsin med Gud, frågar Goldbloom en 26-årig chassidisk person. ”Inte riktigt”, får hon till svar. ”Han är inte i mitt liv just nu. Jag pratar inte med Honom. Jag vet att Han är där, men jag behöver utrymme. Liksom med min pappa behöver jag utrymme.”

”Vi OTD-personer behöver omförhandla hur vi ser på lycka, framgång, tro och gemenskap. Det finns inte bara ett sätt att vara eller leva på, utan flera. Det viktiga är att själv kunna välja.

I Feygeles, liksom i ett tidigare konstprojekt, försöker Goldbloom synliggöra komplexa identitetsfrågor. På ett fotografi syns två versioner av henne - en i kort hår och moderna kläder, och en i en traditionell ultraortodox utstyrsel med ett challe-bröd i famnen, mitt på en äng med snötäckta berg i bakgrunden. Det är dramatiskt, men också lekfullt. Goldbloom tar inte avstånd från det ultraortodoxa i sin konst och sätter det inte i motsatsförhållande till en sekulär identitet.

”Jag vill visa på möjligheter, visa

på en plats där jag kanske kan vara både mitt gamla jag (chassid, dotter, syster) och mitt nuvarande jag (queer, före detta ortodox, konstnär). Jag älskar fortfarande shabbes, även om jag inte lever ett fromt liv; det behöver inte vara en motsättning.”

Goldblooms konst är spännande och utmanande. Här finns moderna uttryck, samtidigt som hon visar upp den kultursfär som hon och andra ultraortodoxa har lämnat. Man tillåts kika in i två världar.

Sarah Schulman, journalist.

RECENSION

Judiska museet i Stockholm

”JUDARNA & SVERIGE” PÅ

A photograph of the interior of the Jewish Museum in Stockholm. The view is through a large, dark green arched opening. To the left, a dark green wall features a display of historical Jewish newspapers, including one with the headline 'HAR KAPITULERAT'. The floor is made of light-colored wooden planks. In the background, a staircase with a green metal railing and a wooden balustrade leads up. Large arched windows with blue frames are visible in the background, letting in bright light. The overall atmosphere is bright and airy.

JUDISKA MUSEET

Upp i ljuset!
Det känns som ett stort symboliskt steg när Judiska museet nu har flyttat från några undangömda, fönsterlösa rum i Vasastan till en luftig och inbjudande lokal mitt i det äldsta Stockholm - och till en före detta synagoga. Man får intryck av ett tillkännagivande: nu är det dags. Här är vi.

RECENSION

Judiska museet i Stockholm

Och det är ju på tiden, kan man tycka, snart 250 år efter att Aaron Isaac slog sig ner i ett land som egentligen var stängt för judar. Historien om hur den judiska minoriteten tagit plats sedan dess är lång, mödosam och spännande, och lämpligt nog också det övergripande ämnet för museets första basutställning: "Judarna & Sverige", med undertiteln "om en minoritet, för en majoritet".

Det är därför inte utan viss förväntan jag tar mig uppför den smala trappan för att möta den uppdaterade bilden av judisk invandring, etablering och liv i detta land.

Och det börjar onekligen bra. Jag kommer in i ett ljust, vackert rum med högt i tak, pelarvalv och tempelaktigt rundade fönsternischer. Till och med en läktare finns det, och på några ställen har fragment av den gamla väggmålningen frilagts.

Stockholms museiskatt har berikats med en fint infattad liten pärla.

Rent estetiskt kan utställningen tävla med rummet; den är snyggt presenterad, sparsmakad och sofistikerad med väl utvalda föremål. De korta texterna uppehåller sig mycket kring mötet med svenska myndigheter och hur de steg för steg, ofta till synes motvilligt, rullar tillbaka de olika regler och föreskrifter som har begränsat judarnas möjligheter att slå sig ner och leva fritt i Sverige.

Men här skildras också de tidiga församlingarnas diskreta tillvaro, riter och vanor. Yrken och boplatser, Aaron Isaacs möjligen något friserade memoarer, 1800-talets invandringsvägar från öst och hur många judar som trots det stränga skråväsendet tidigt kunde ta upp hantverksyrken, inte minst i textilbranschen.

Socialt viktig är förstås även berättelsen om hur resande köpmän efterhand fick fäste i städernas butiker och därmed i borgerskapet. Den lyfts fram i utställningens visuellt mest anslående arrangemang, en skog av galgar i taket och uppsydda kläddliknande draperier med namn på olika judiska klädfärrer i svenska landsortsstäder.

Och visst, jag nickar igenkännande och minns den judiske skräddaren i min hemtrakt på femtiotalet som satt med benen i kors på arbetsbordet och rökte cigarr (kavajerna luktade rök i veckor efter att han hade lagat dem).

Men någonstans här börjar jag också undra vart utställningen egentligen är på väg. Saknas inte något viktigt?

NATURLIGTVIS GES OCKSÅ plats åt den såriga tiden under andra världskriget då Sveriges

Varför har museet i sin första stora utställning valt bort det mest uppmärksammade och framgångsrika kapitlet i judarnas svenska historia? Det är svårt att förstå.

medkänsla med judarnas lidande ställs på prov och ofta väger skamligt lätt. Här är de desperata skrivelserna, "judepassen" och myndigheternas kallsinne; även det styvt berättat, avmätt men ändå starkt (även om en del texter är tryckta på trä och onödigt svårlästa).

En sista del trevar så lite vilset i frågor om hur de överlevande bemöttes efter Förintelsen och hur Israel för många blev ett alternativ till livet i Sverige och Europa.

Men där tar alltihop plötsligt slut, och jag vänder mig om, lätt förbryllad. För vad är det jag har fått se? Det här är knappt hälften av historien om judarna och Sverige, som jag har förstått den. För alla judar blev väl inte skraddare och klädhandlare?

Jag kan förvisso inte hela sociologin, men var är till exempel alla de framgångsrika, beröm-

da familjer och släkter som har satt outplånliga avtryck i landets ekonomiska, vetenskapliga, kulturella och politiska liv och som de flesta svenskar känner till? Alla Josephsons, Bonniers, Lamms, Kleins, Hirschs, Mannheimers?

Eller, för den delen, de många uppburna författare, konstnärer, akademiker och journalister som jag själv har stött på i mitt yrkesliv som kulturjournalist?

Det är en besynnerlig frånvaro, och den gör tyvärr att den dramatiska berättelsen om judarna och Sverige har blivit onödigt beskedlig och färglös.

Avslutningen om livet efter kriget snuddar för övrigt inte heller vid den motsatta polen – 2000-talets nya, brutala verklighet med hat och hot som har gjort livet svårt på nytt för så många. Det här är visserligen inte en utställning om antisemitism eller ens om samtiden, men det bidrar till känslan av att det samlade perspektivet är smalt, och att anslaget är försiktigt och en smula inåtvänt.

Lite som om själen trots allt blivit kvar nere i den dunkla gymnastiklokalen på Hälsingegatan.

MAN KAN INTE få allt och i ett viktigt avseende dras det nya

judiska museet med precis samma grundproblem som det gamla: det är för litet. En utställning här kan aldrig berätta hela historien om någonting.

Men desto viktigare vad man då väljer att lyfta fram, och varför, och den här framställningen känns inte rättvisande. Att beskriva judarna i Sverige som en försynt, affärsdrivande del av borgerskapet i våra småstäder är lite som att presentera samer i kåtor eller romer i vagnar; de har förstås funnits, och några finns kanske än, men som helhet blir en sådan bild föråldrad och ganska skev.

Inte minst därför borde besökaren någonstans i utställningen få möta den grundinformation som finns på museets hemsida – siffror och fakta om antalet judar i Sverige, var de finns och ungefär vad de ägnar sig åt.

Varför har museet i sin första stora utställning valt bort det mest uppmärksammade och framgångsrika kapitlet i judarnas svenska historia? Det är svårt att förstå. Kanske är det gammal invand försiktighet, en jantereflex eller måhända bara ren närsynthet.

Men man kan se det från den ljusa sidan: Det roligaste återstår att berätta.

Lars Linder,
journalist.

FOTO NINA LINDER

Judiska museet i Berlin ligger illa till

I början av året krävde Benjamin Netanyahu att Angela Merkel skulle stänga en temporär utställning, "Welcome to Jerusalem", då den gav en "palestinsk-muslimsk bild" av den heliga staden. Kraven tillbakavisades både av Tysklands kulturminister och av museichefen. Men andra höll med Netanyahu, som Volker Beck, riksdagsledamot för De Gröna, som i Die Zeit skrev att utställningen var "lögnaktig, ensidig och i det närmaste en historieförfälskning".

Nästa problem uppstod när museets presstaleskvinna twittrade positivt om ett upprop från 240 judiska och israeliska forskare som motsatte sig att den tyska förbundsdagen var på väg att förklara den palestinska bojkottrörelsen BDS för antisemitisk.

Presstaleskvinnan sparkades omedelbart av museichefen, som kort därpå själv avgick. Tweeten blev en droppe för mycket för det ansatta museet. Förutom från Netanyahu har angreppen kommit från judiska centralrådet i Tyskland som tycker att "judiska museet verkar driva vind för våg". Ironiska röster föreslog ett namnbyte, från judiska till anti-judiska museet.

Uppropet hindrade inte förbundsdagen från att klassa BDS som antisemitiskt. Man menar att kampanjens "argumentationsmönster" – där alla israeliska judar dras över en kam – och krav på bojkott är antisemitiskt; det hela påminner om nazisternas uppmaning Kauf nicht bei Juden, handla inte hos judar. Vidare vill förbundsdagen dra in stöd till organisationer som uppmanar till bojkott av Israel eller backar upp BDS.

Är då BDS anti-israeliskt? Ja, i betydelsen mot den nuvarande israeliska regeringen, mot ockupationen, mot bosättningarna. Men antisemitiskt? Nej, inte om vi ska lita på den definition som Förintelsemuseernas samlingsorganisation, International Holocaust Remembrance Alliance, står bakom och som har fått stöd av bland andra Storbritannien, Tyskland, Frankrike och Kanada (men inte av Sverige än). Där slås fast att "kritik mot Israel av samma slag som riktas mot andra stater" inte är antisemitisk.

*Bör ett judiskt
museum uttala
sig om huruvida
bojkottrörelsen
BDS är
antisemitisk?
Inte i Tyskland.*

De 240 tar inte ställning för eller emot bojkott, för dem räcker det att BDS på sin hemsida (men inte i det ursprungliga uppropet från 2005) tar avstånd från antisemitism, och de anför att det är legitimt att argumentera för bojkott, en fredlig åtgärd för att få stater att ändra sin politik. Och det är det enkelt att instämma i.

Ändå tycker jag inte att BDS är rätt ute när man kräver bojkott av allt israeliskt, när man likställer företag i de ockuperade områdena med företag som verkar inom den gröna linjen (Israel efter kriget 1948), och när man

kräver isolering av samtliga israeliska institutioner. I praktiken utestänger man alla israeliska akademiker, konstnärer, idrottare och artister som inte öppet tar avstånd från regimen. Enkelt uttryckt: det är inte smart att bojkotta den halva av Israel som välkomnar en tvästatslösning och som vill få slut på ockupationen.

På judiska museet i Berlin arbetar man med att färdigställa en ny permanent utställning som öppnar i maj 2020. Då vi får veta var museet vill att diskussionen om antisemitism och legitim kritik av Israel ska landa. Med andra ord, snart dags att åter bege sig till Berlin.

”Den inneboende”

INGRID ELAM läser om ”de ljusa” och ”de svarta” – och om hur det polska och judiska är ”delar av samma kropp”.

När den lilla flickan någon gång får gå ut måste hon sparka en sten framför sig på gatan och aldrig höja blicken. Så syns hon mindre. Hon är fem år och gömd på den ariska sidan av gettomuren i Warszawa. Hon heter Marta och den som berättar om henne är Maria, dotter i familjen som gömde henne. De två är huvudgestalter i Hanna Kralls ”Den inneboende” (Ersatz förlag), en kort men mycket tät roman, Kralls hittills enda, som skrevs i början av 1980-talet och nu har fått svensk språkdräkt av Julian Birbrajer.

Hanna Krall överlevde, precis som Marta, den nazistiska ockupationen gömd i trånga utrymmen, hennes föräldrar mördades i Förintelsen. Hon är författare till en lång rad mästervisa reportage som ofta tematiserar den judiska befolkningens öde i Polen. När hon i ”Den inneboende” tar sig an sitt eget öde är resultatet ingen traditionell självbiografi, Marta ses nästan alltid utifrån, och det är Maria som minns, inte bara barndomen utan hela livet fram till undantagstillståndet 1981. Hon kommer ihåg hur hon hälsade på Marta på barnhemmet för föräldralösa judiska barn efter kri-

get, hon återupplever den antisemitiska kampanjen 1968, hon berättar om de två väninnornas årliga resor till Auschwitz, där de lägger ner blombuketter och tittar på märkena efter naglar i gaskammarens tak – och där Marta alltid bjuder på medhavd matsäck.

Hanna Krall

Genom att lägga perspektivet hos den polska väninnan gör Krall det judiska ödet till allas angelägenhet. Maria reflekterar romanen igenom över förhållandet mellan de ”ljusa” och de ”svarta” och försöker med olika små berättelser definiera vad skillnaden består i; det är inte ett enkelt motsatspar, inte god och ond, inte glad och förkrossad, inte polack och jude, utan grundtoner som flyter ihop, precis som Marta och Maria kan läsas som olika sidor av en och samma person.

Hade Krall valt att berätta sin historia i en jagroman hade det blivit en berättelse om dem som avskilts från det polska och förvisats till död och mörker, nu är judiskt och polskt delar av samma kropp. Maria konstaterar att många biografier under årens lopp har skrivits om för att anpassas efter maktens förvandlingar. När den fiktiva personen Bernard Rainisch protesterar mot att hans namn på militärhögskolan förvanskats till Rajnicz får han höra att ”det blir bäst så”. Och det blir det också, men sedan blir det mycket sämre.

De flesta av personerna i romanen har överlevt Förintelsen, krig, eller tortyr under kommunismen, och Hanna Krall gestaltar med kärv humor de konsekvenser överlevandet för med sig: ”Sorgen förlamar men överlevandet kräver koncentration”. Därmed inte sagt att överlevandet är lika för de ljusa och de svarta, den ljusa ser allt som rättmätigt hennes, medan den svarta bara anser sig ha rätt till en barack i Auschwitz. Till slut tvingas Maria konstatera att de svarta ”får vara tillsammans med oss. Men först i vår förnedring och skräck, när de skjuter på alla. Enbart då”.

Humorn har svartnat till ironi och i den finns ingen försoning, bara sorg.

*Ingrid Elam,
litteraturvetare*

NOVELLEN

Rachel Korn

Den sista vägen

Rachel Korn debuterade 1918, överlevde Förintelsen och flyttade till Montreal, där hon fortsatte skriva prosa och poesi på jiddisch. Novellen Den sista vägen har nu för första gången översatts till svenska, av Beila Engelhardt Titelman, som en del av ett nytt bokprojekt.

Hela stan hade ända sedan morgonen känt till det nya dekretet.

Men hemma hos Hersh-Leyzer Sokhl låtsades man inte veta något. Precis som alla andra dagar kokade Beyle gettoportionen, gryn och några halvrudda

potatisar som simmade i en kastrull, och dukade i god tid för alla i familjen. Sju tallrikar och sju skedar i dubbla rader som ett skydd mot det onda som lurade på andra sidan dörren.

"Pappa har inte kommit tillbaka än", sa hon mer till sig själv än till de andra. Hennes gamla svärmor, som satt nära köket och plockade fjädrar, vände sitt döva öra mot henne: "Vad säger du, Beyle?"

"Inget, svärmor."

Dovidl sprang fram till dörren: "Jag ska gå ut för att se varför pappa dröjer så länge."

"Du ska inte gå någonstans!" Beyle väcktes ur sin förflamning: "Vill du att en olycka ska drabba oss, Gud förbjude?"

På trappan hördes tunga släpande steg.

Lipe la ner de små pappersarken som han skrivit på i bröstfickan och sprang för att öppna ytterdörren, som alltid var låst och reglad efter att tyskarerna hade kommit.

De två, far och son, betraktade varandra en stund. Sonens ögon uppmanade, krävde att få ta

del av det pappan visste.

Redan efter en blick på sin man insåg Beyle att hon inte behövde ställa några frågor. Rynkorna i Hersh-Leyzers ansikte hade blivit djupare och täcktes av en gråhet som om de hade dragit åt sig gatans damm.

"Ska du gå och tvätta händerna, Hersh-Leyzer?"

"Ja, vi sätter oss till bords", svarade han tyst.

De åt under tystnad och ingen brydde sig om hur mycket det fanns på varje sked. Även barnen, redan vana vid skräck och rädsla, förstod att något hemskt var på gång och vågade inte fråga.

Vid ljudet av en sked som oavsiktligt slog emot en tallrikskant spratt alla till och tittade förebrående åt det hållet. Endast farmodern verkade vara helt upptagen med att äta och förde långsamt den ena skeden efter den andra mot sin tandlösa mun.

DEN FÖRSTE SOM reste sig var Hersh-Leyzer. Han torkade av mustaschen med baksidan av handen och gick fram och tillbaka i rummet med tunga steg. När Beyle började duka av gjorde han en gest med handen: "Det behövs inte."

Hon lät händerna sjunka som om de plötsligt hade blivit onödiga, ställde sig mitt emot sin man och blockerade vägen för honom, så att han inte kunde fortsätta att gå.

"Har du hört något nytt? Är det sant det som sägs?"

"Sant, allt är sant, Beyle". Mannens röst var hes och dov som om det hade vuxit något tjockt i halsen.

NOVELLEN

Rachel Korn

”Det är affischer uppklistrade på väggar och stolpar. Inom två timmar måste varje familj överlämna en person. Kan du förstå du vad det betyder? Familjen måste själv välja ut sitt offer. Alla måste välja ut någon. Annars tar man oss alla, alla utan undantag.”

Ingen blev förvånad. Vad som helst kunde förväntas av tyskarna. De tittade på varandra. Vem av dem skulle gå, gå dit, varifrån man aldrig återvände? Var och en genomförs av en plötslig känsla av främlingskap. Någon såg den andre som offer, någon annan den andre som rival.

Vem skulle välja? Med vilken våg skulle man våga för att kunna bestämma vem som skulle behöva dö redan nu, och vem som förtjänade att fortsätta leva ännu ett tag?

”I så fall...”, sa Lipe, egendomligt lugn, utan att titta på de andras böjda huvuden. Han slutade mitt i meningen.

Beyle höll armarna runt de två yngsta, som om hon ville gömma dem, förhindra varje möjlighet att komma åt dem.

FADERN KUNDE INTE lämnas ut – det var klart. Han var den som försörjde familjen. Och definitivt inte modern. Hur skulle det gå med de mindre barnen utan henne?

Lipe – vad hade han fått ut av livet under sina tjugo-fyra år, två av dem förmörkade av Hitlers regim?

Han måste tänka på saken en stund.

I tankarna började han ta avsked av alla. I morgon skulle han inte vara kvar. Allt skulle vara som vanligt utom att han inte längre skulle finnas. Inte se solen, himlen, den gamla klockan på kommoden. Han kände på bröstfickorna, plockade ut fickuret och pengarna som låg där och sköt det under klockan utan att någon såg. Tillsammans med sedlarna låg de små pappersarken, brevet till Elke. Det sista brevet. Han måste hitta en polsk budbärare som kunde överlämna det eftersom hon inte fick ta emot post från gettot. Elke levde som polska på den andra sidan med ariska papper.

Fanns det ingen annan som borde gå istället för honom? Kanske farmodern, hans gamla farmor?

När Lipes blick sökte farmoderns mötte han föräldrarnas ögon ovanför hennes huvud. De hade räknat

hennes år som höstblad. Men ingen vågade uttala tanken högt, ingen vågade säga ”gå” och därmed bli ansvarig för hennes sista bedrövlige tid.

Den gamla började vrida sig inför blickarna som hade ätit sig in i henne. Hon gled ner i stolen, som om hon ville försvinna.

De tror att det är lättare för en människa att dö bara för att hon är gammal. Kanske är det faktiskt så, men bara om döden kommer vid rätt tidpunkt till ens säng. Men så här, att möta döden när man släpar på sin gamla kropp!

Sch, hon är inte färdig än. Hon måste gå igenom sitt liv en gång till från början till slut.

SURRANDET AV EN fluga hördes tydligt. Den sökte ett hörn där den tryggt skulle kunna sätta sig, där den inte skulle bli bortdriven, en vrå för sin vintersömn.

Alla satt med böjda huvuden.

Låt det som ska ske, ske snart. Låt avgörandet komma utifrån, från någon annan. Och om alla måste gå istället för en, då får det bli så. Om Han däruppe vill så, om Han kan låta det hända, kommer man att finna sig i det.

Klockan på kommoden mätte tystnaden med sitt lugna tick-tack, och visarna flyttade sig över den vita urtavlan mot den bestämda tidpunkten.

Fadern vände hastigt på huvudet, och strax riktades allas ögon åt samma håll. Farmoderns stol var tom. Alla hade varit så upptagna av sina egna tankar att ingen hade märkt att hon hade rest sig upp.

När hade hon smugit iväg från rummet så tyst att ingen hade hört?

Plötsligt skymtade en skugga på glastrutan i dörren ut mot hallen.

Det var farmodern. I sin gamla svarta finkappa. I ena handen höll hon sin käpp, med den andra lossade hon långsamt kedjan på ytterdörren. Snart svängde dörren tillbaka på sina gångjärn.

Ingen kallade henne tillbaka. Alla blev sittande, och deras huvuden böjdes djupt, ännu djupare, som om deras rätta plats var vid fötterna, i golvet damm.

Rachel Korn

Översättning från jiddisch av Beila Engelhardt Titelman

EFTERORD

Det är till litteraturen vi vänder oss för att minnas och påminna, för att finna nycklar till en djupare förståelse, ett behov som är särskilt starkt i relation till en så unik händelse som Förintelsen.

Historieforskningen kan ge oss kunskap om den politiska och ideologiska process som ledde fram till Förintelsen. Den kan förse oss med namnen på offren och förövarna, på tågens nummer och färdväg. Men den har svårare att närma sig andra sanningar, andliga och existentiella.

Omfattningens tragedi är att vi aldrig kan göra varje enskilt öde rättvisa. Människor reduceras alltför lätt till siffror. Men konsten kan hjälpa oss att närma oss sanningar bortom statistiken.

Det är talande att många av Förintelsens främsta skildrare inte stannade vid sina egna minnen, utan från denna erfarenhet färdades in i skönlitteraturen, såsom Eli Wiesel och Imre Kertész.

Denna novell ingår i ett projektet med syfte att i kortformat introducera fyra författarskap som har skrivit skönlitterärt om Förintelsen: Ida Fink (1921–2011), Rachel Korn (1898–1982), Arnošt Lustig (1926–2011) och Aharon Appelfeld (1932–2018).

Det är första gången dessa noveller har översatts till svenska, från polska, jiddisch, tjeckiska och hebreiska, vilket har möjliggjorts genom ett stipendium från Micael Bindefelds stiftelse till minne av Förintelsen, ett stipendium som innebär att över 9 000 noveller delas ut till skolelever genom Forum för levande historia.

Rachel Korn, som växte upp i grannområdet Galizien, var redan vid krigsutbrottet en etablerad författare och poet på jiddisch. Efter Nazitysklands invasion av Sovjetunionen 1941 lyckades hon i sista stund fly österut. Hon lämnade bakom sig make och släkt som gick under, en erfarenhet som skulle präglade resten av hennes författarskap.

Anders Rydell

LÄNGE LEVE PASSIONEN!

Allt blir härligare med passion – även rådgivning och revision.

Det spelar ingen roll om det handlar om matlagning, klättring eller ett möte med din revisor. Passion och engagemang är viktigt. Vi på BDO engagerar oss långsiktigt i varje kundrelation, och den passionen är en självklar framgångsfaktor för oss.

Vår erfarenhet är att passionerade företagare gör ett bättre jobb. Känner du passion för ditt företag? Då är vi rätt partner för dig.

www.bdo.se

BDO

Daniel Rock får utmärkelse av Sharing Alpha

Hjertas rådgivare Daniel Rock har även i år fått en fin utmärkelse av rankingbolaget Sharing Alpha. I en värld av några tusen förvaltare tillhör han de tio procent bästa förvaltarna enligt Sharing Alphas ranking:

Fund selection ranking: Top decile

Välkommen till Hjerta Stockholm - Nybrogatan 6!

Minimum 5 MSEK

Daniel Rock

Investeringsrådgivning och
Förmögenhetsplanering

Europeiska Investeringsrådgivarna AB
Nybrogatan 6, Stockholm, Tel 08 5460 1715
daniel.rock@bluewin.ch

 Hjerta

RECENSION

Maria Stepanova

Minnen av minnet

Över 500 sidor av lärd, förströdd, intelligent, känslig, ställvis långgrandig, andra gånger underfundig, essäistisk självbiografisk prosa. Som läsare känner man vilken stor satsning *Minnen av minnet* är: ett vittfamnande verk i vilket författaren har tagit i från tårna.

Maria Stepanova är kritiker och poet, född 1972 i Sovjetunionen. Hon skriver om minnet som företeelse – och om sin ryskjudiska släkts berättelser och öden. *Minnen av minnet* erbjuder angenämt sällskap, inte minst under ett par sommarveckor då man har gått ner i varv så pass att verket kan få den uppmärksamhet som det förtjänar – och kräver.

Författaren ägnar mycket kraft åt att utforska sin släkts historia, men just det är ändå inte det viktigaste. Snarare gestaltar anekdoterna om onklar, kusiner och gammelfastrar hur undflyende våra minnen är, hur vaga och obestämda de kan vara, och även osanna. Stepanova blandar personliga avsnitt med utläggningar kopplade till litteraturteoretiker och författare, som Marcel Proust, Roland Barthes, Karl Kraus, W G Sebald och Anna

Achmatova.

Man får följa Ryssland från perioden före revolutionen till samtiden. Inledningsvis förklarar Stepanova att hennes familj inte har gjort så djupa avtryck. De var aldrig stora artister med dramatiska liv som drog uppmärksamheten till sig. Tvärtom – hennes släkt är full av ingenjörer, ett par fabrikörer, samt en eller annan läkare och kanslist. De tycks på det hela taget ha klarat sig relativt bra igenom 1900-talets blodiga ryska förföljelser, kanske just på grund av deras förmåga att ha vanliga, nyttiga yrken och att hålla låg profil.

I en intressant passus fördjupar sig Stepanova i den judiska civilisationens förhållningssätt till minnet genom sekler av förskingring. I Gamla testamentet, konstaterar hon, "beskrivs minnet som en plikt för hela det utvalda folket, en plikt vars försummelse leder till en säker katastrof". Eftersom det var så centralt att inte glömma Gud eller hans bud, blev "ett skrupulöst iakttagande av föreskrifterna" avgörande, och det involverade hela folket. Om man tänker på saken, flera av de judiska helgerna är ett sätt att rent praktiskt återbe-

rätta historien, genom riter, seder och bruk.

Är det inte också väldigt judiskt att inleda en konversation med: "Och var kommer din familj ifrån?" Att redogöra för sin släkts förflyttningar, var-de-var-under-kriget, liksom hur-de-lyckades-överleva, har, åtminstone till och med min generation, varit en normal ice-breaker på en genomsnittlig judisk tillställning.

Författaren broderar ut sin släkts minnen på ett sinnrikt vis. Hon redovisar återvändsgränder och motstridiga uppgifter. Som exempelvis hur hennes morfar dog. Var det mord eller lunginflammation? Ja, det förflutna kan vara formbart och flyktigt. Det "ligger framför oss som en gränslös värld att kolonisera: här kan man plundra och stöpa om allt man ser", skriver Stepanova.

Eller inte. Är inte judendomen ett exempel på motsatsen? Överförandet av historien, som en skatt, från generation till generation.

Nina Solomin,
journalist.

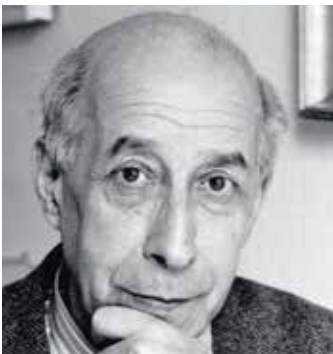
FOTO ANNA BÄCKMAN

HISTORIA

Sverige

FYRA SOM FORMADE SVERIGE

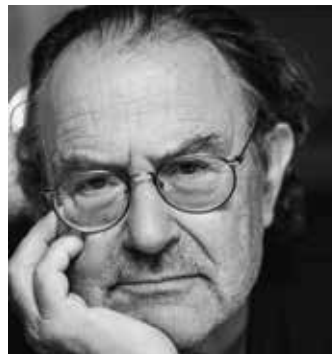
Inte nog med att de tog sig in i samhället. De tog sig upp. **KAJ SCHUELER** om fyra invandrade judar som var med och formade det moderna Sverige.

Josef Frank

Harry Schein

Georg Riedel

Rudolf Meidner

De anlände till Sverige under 1930-talet, var i åldrarna från tidiga tonår till vuxna och kom huvudsakligen från tyskspråkiga områden där nazismen och antisemitismen hotade deras tillvaro: Tyskland, Österrike och delar av Centraleuropa. De släpptes in mer eller mindre på nåder, hade oklara uppehållstillstånd och var troligen på väg till Palestina, USA eller England.

Men de blev kvar. De blev svenskar. Många av dem hann därutöver bli framgångsrika och gjorde rejäla avtryck i Sverige och i det vi kallar svenskhet.

Några av dem är Josef Frank, Harry Schein, Nelly Sachs, Rudolf Meidner, Lotte Laserstein, Georg Riedel, Lise Meitner, Peter Weiss, Joachim Israel och Michael Wächter.

Socialpsykologen Lasse Dencik har länge varit intresserad av judisk diaspora och exilens villkor. Tankar som han utvecklade i en reaktion på en text av författaren Herta Müller där hon skri-

v e r
om exi-
lens förbannel-
se. Kan inte, frågade han sig, den ofrivilliga exilen snarare "frigöra kreativitet", vara början på något nytt, på framgångar som kanske inte var möjliga i det gamla hemlandet. Därefter har han skrivit ett flertal artiklar och essäer på temat exil och de tyskspråkiga judiska flyktingarna som kom till Sverige på 1930-talet.

Ämnet engagerar oss båda när vi träffas en vädergrinig dag runt mitt köksbord då vi är barn till just denna kategori flyktingar. Hans föräldrar var lite äldre än mina men beröringspunkterna finns: sekulariserade, socialt och politiskt engagerade, sionister och inte minst vurmande för det moderna. På varsitt håll, i ljuset av en nutida förgrovd, ensidig och slagordsmässig integrationsdebatt, söker vi nyanseringar ur vår föräldragerations öde.

– Integration är något som pågår hela tiden, säger Dencik. Mina essäer handlar om integrationsprocesser, att människor integreras på olika vis och olika snabbt. Det kan ta en eller flera generationer och det kan gå direkt. För många av de tyskspråkiga judarna gick det fort och blev framgångsrikt. Deras kreativitet utvecklades just för att de var tvungna att förhålla sig till en ny och annorlunda kultur.

Dencik pekar på den svenska öppenheten efter andra världskriget, då man var villig att ta till sig nya idéer och innovationer. Sverige hade en intakt infrastruktur och oskadade industri-

er. Samtidigt var det ett samhälle som bejakade moderniteten och gav dessa människor tillfälle att pröva sig fram längs nya vägar. Detta gav flyktingarna möjlighet att röra sig inåt och uppåt – och till slut påverka kultur och samhället, som Harry Schein, Rudolf Meidner, Josef Frank gjorde.

– Exilen förlöste deras kreativitet. Vi har som människor en massa möjliga liv i oss. Alla realiseras inte, vissa sidor lockas fram, andra hålls tillbaka. I en ny livssituation måste dessa liv hanteras och flyktingen anpassa sig till nya omständigheter. Man tvingas ut ur den självklara komfortzonen och måste reflektera.

Kan inte den ofrivilliga exilen snarare "frigöra kreativitet", frågade sig socialpsykologen Lars Dencik, och istället vara början på något nytt, på framgångar som kanske inte var möjliga i det gamla hemlandet.

Så hade de varit kvar i sina hemländer hade de inte haft samma utveckling och uppnått det inflytande som några av dem fick i sitt nya land.

– Harry Schein hade kanske blivit en habil ingenjör i Wien, Rudolf Meidner hade knappast blivit fundamental för ett lands utveckling till ett välfärdssamhälle, Josef Frank var en duktig arkitekt men i samarbetet med Estrid Ericson och Svenskt Tenn blev han världsberömd "svensk" designer.

Georg Riedel, som starkt bidra-

git till det svenska musikaliska kulturarvet, skiljer sig från de andra eftersom han bara var fyra år när han kom hit.

– Därmed har jag inte sagt att alla lyckades. Det fanns också en skuggsida av exilen, ensamhet och övergivenhet, som i några fall ledde till depressioner och självmord. Det får vi inte glömma.

Därför har också en av essäerna fått rubriken *Förtvivlan och kreativitet*, där "och" binder samman och visar på komplexiteten i att finna sig till rätta i en ny kultur. Båda aspekter finns där samtidigt, hos en och samma person.

Antagligen hade judarna en fördel jämfört med dagens flyktingar då de historiskt sett alltid varit en minoritet i en majoritetskultur – och bar med sig en socialt och historiskt betingad känslighet för att avläsa koderna i nya samhällen och kulturer. Dessutom saknade de judar som flydde nazismen ett hemland att återvända till. De hade berövats sitt medborgarskap så deras flykt var definitiv. Direkt efter kriget var de, utifrån sitt kunnande och sina ambitioner, inriktade på att ta sig fram i det svenska samhället. De flesta av dem pratade då bra svenska om än med stark brytning.

Varken Denciks eller mina föräldrar var religiöst engagerade men de var självklara i sin

judiska identitet och även det hjälpte vid integrationen. Samtidigt som de sökte sig fram i det omgivande majoritetssamhället hade de en förankring bland vänner och likasinnade i en judisk gemenskap. Det kallas dubbel-integration. Lite förenklat kan man säga att antingen blir man delaktig i båda kulturer – eller så riskerar man att hamna i limbo, i praktiken utestängd från bägge.

Många av de personer Dencik nämner med namn smälte mer in i det svenska samhället än i den etablerade svenska judenheten. För dem var judendomen inte i första hand en religiös tillhörighet utan snarare kulturell, traditionell och politisk. Var orsaken att de, för att främja karriären, ville förflytta sig så långt som möjligt från sitt judiska arv? Fanns det därför en klyfta mellan nya och gamla judar, mellan dem och församlingarna?

Brännande frågor som dröjer sig kvar utan att egentligen ha något klart och entydigt svar.

Kaj Schueler,
journalist.

KAFFE PÅ SABBATEN

■ Nyligen vände sig en restaurangägare i Rehavia i Jerusalem till Högsta Domstolen och bad om tillstånd att hålla öppet på sabbaten, utan att därmed förlora sitt kosher-certifikat.

Vad man får och inte får göra på sabbaten är en gammal och omdiskuterad fråga, som har hanterats på olika sätt under olika perioder. Enligt Israels nationalbibliotek fanns i slutet av 1700-talet hela 8 caféer i gettot i Prag som hade tillåtelse att servera kaffe, så länge

de hade stängt under gudstjänsten. Kunderna betalade före eller efter sabbaten.

Men inte förrän stadens judiska

domstol hade debatterat frågan under flera år, och även hanterat diverse följdfrågor. Vad göra med kvinnorna?

Till en början förbjöds de besöka caféerna. Sedan lättade man på restriktionerna, och de gavs tillträde, men fick endast vistas i särskilda rum, och aldrig efter klockan 18.

DEN RESANDE RABBINEN

■ Har rest färdigt. Under 26 år har Moshe Silberhaft, 51, försett Sydafrikas många små församlingar med religiösa tjänster, från kosher mat och bönböcker, från bröllop och begravningar, till att ordna med någon som leder gudstjänsten under de stora högtiderna.

För tillfället ser var han 1 400 judar fördelade på 250 församlingar, med bas i Johannesburg – plus är chefsrabbin i ett 10-tal länder söder om Sahara. En hel del av arbetet

handlar numera om att "avsluta", det vill säga sälja av byggnader som har rymt synagogor som inte längre används, och att "begrava" bönböcker, i enlighet med traditionen.

Under de senaste 40 åren har Sydafrikas judiska befolkning krympt kraftigt, från 120 000 till under 50 000 – och från och med årsskiftet finns inte längre en budget för Moshe Silberhaft och hans vita minibuss.

WARSAWAS GETTOMUSEUM

■ Är på gång och invigs 2023. Och kommer inte att enbart präglas av "ett etnocentriskt judiskt perspektiv", förklarar Daniel Blatman, museets chefshistoriker, i ett inlägg i Haaretz. Han vill istället skapa en utställning som är "mänsklig, universell och inkluderande". Det gäller att se den judiska historien som en del av Polens historia, och utan att jämföra finns det anledning att också berätta om "vad som hände på andra sidan gettomuren", det vill säga även minnas lidandet hos polacker, romer, ryska krigsfångar och andra.

Skillnaderna mellan dessa och judarna är uppenbara, menar skribenten, men det får inte hindra museet från att försö-

ka förmedla en bredare och komplex historia.

Blatman har kritiserats hårt, både i Polen och utanför, bland annat för att han tycks vara ovillig att visa upp det utbredda samarbetet mellan polacker och tyska nazister.

Bersohns och Baumans före detta barnsjukhus blir museum år 2023.

ÖPPEN ORTODOX

AV SARAH CLYNE SUNDBERG

Det händer saker i den judiska ortodoxa världen.

Till hösten startar **Dasi Fruchter** sin egen församling i Philadelphia, den första i sitt slag, dvs ledd av en kvinnlig ortodox rabbin.

Och i somras blev Daniel Atwood den första öppet homosexuella rabbin som har godkänts av en ortodox gruppering i Israel.

Pionjär: Dasi Fruchter

Bägge dessa har fått sin utbildning på Yeshivat Chovevei Torah, YCT, i New York, som grundades och länge leddes av rabbin Avi Weiss – och som

kan ses som ett centrum för den öppna ortodoxin.

Redan år 2009 fick Weiss stora rubriker då han godkände den första ortodoxa kvinnliga rabbinen i USA, Sara Hurwitz, samt inrättade ett ortodox rabbinseminarium för kvinnor – Yeshivat Maharat.

Dagens ortodoxa rörelse ter sig allt mindre homogen, och det finns numera flera liberala grupperingar förutom YCT, Yeshivat Maharat, och Weiss egen församling, Hebrew Institute of Riverdale.

Men hur påverkar detta sammanhållningen? Skapar det konflikt och splittring?

Jonathan Sarna, professor i amerikansk judisk historia vid Brandeis University, förklarar att det

finns många inom den ortodoxa rörelsen som vill driva bort grupperna på "vänsterkanten".

– Som exempel vägrar RCA, det amerikanska ortodoxa rabbinrådet, att acceptera rabbiner som har utexaminerats från YCT eller

Pionjär: Sara Hurwitz

JUDENDOM

Yeshivat Mahrat. Och vår paraplyorganisation, Orthodox Union, hotade 2009 att sparka ut församlingar som hade kvinnliga rabbiner.

- Det intressanta med den episoden är att man sedan aldrig verkställde hotet.

Öppen ortodoxi kännetecknas av balans mellan lagen och moderniteten, mellan en trohet till halacha och en övertygelse om vikten av att hålla sig i takt med det större samhället.

- Verklig kreativitet och andlig utveckling föds ur spänningen mellan att vara oreserverat ortodox och engagerad i halacha, samtidigt som man är öppen och inkluderande och tror på en kärleksfull och välkomnande halacha, säger Avi Weiss.

- Som ortodox tar jag halacha på största allvar samtidigt som jag inser att det finns utrymme för omtolkning, säger Steven

Exler, rabbin på Hebrew Institute of Riverdale. Det är till exempel viktigt för mig att vi får ökad förståelse för HBTQ-personer och jämlikhet mellan män och kvinnor.

I en artikel i Haaretz från 2015 betonar Weiss vikten av att inkludera HBTQ-judar i ortodoxa församlingar.

- Min syn på homosexualitet har förändrats genom åren. Jag har insett att det är farligt att tvinga HBTQ-personer att leva som heterosexuella, att det rentav kan

Pionjär: Daniel Atwood

leda till självmord. I toran använder Gud gång på gång uttrycket *tov meod*, "det är bra", men endast en gång säger Gud *lo tov*, "det är inte bra" – det är inte bra för människan att leva ensam utan kärlek.

Därför, menar Weiss, är det viktigt att ortodoxa gemenskaper välkomnar HBTQ-personer.

- Det finns rum inom halacha för att leva som samkönade par i *kedusha*, helighet. Homosexuella par kan samtala med sin rabbin om hur detta kan se ut för dem..

Avram Mlotek driver BASE Hillel, en rörelse där rabbinpar upplåter sina hem till shabbatmiddagar, matlagning åt hemlösa och andra sammankomster. För honom var det YCT som gällde när han skulle välja rabbinutbildning. Han attraherades av Weiss aktivism och politiska protester, hans kärlek till det judiska folket, och hans engagemang i både tora och omvärlden.

- Så här ser min vision av den judiska gemenskapen ut; ett shabbesbord dit alla är välkomna. Om det är något jag är stolt över så är det den judiska familjen, som jag gärna representerar, snarare än det ortodoxa, som jag ibland känner mig hemma i – och ibland djupt alienerad.

Sarah Clyne
Sundberg
journalist.

Att sparka ut folk från gemenskapen är skadligare för en rörelse än att omfamna mångfald, något som också de ortodoxa börjar bli medvetna om.

Begreppet radikal gästfrihet kommer upp flera gånger. Sar-na menar att en viktig anledning till att reformrörelsen växte sig så stark hade att göra med just detta:

- Judar i blandäktenskap visste att de var välkomna dit. Dessutom är att sparka ut folk ur gemenskapen skadligare för en rörelse än att omfamna mångfald, något som också den ortodoxa rörelsen börjar bli medveten om.

Daniel Landes, rabbinen som gav Daniel Atwood *smicha*, skriver att ortodoxa HBTQ rabbiner är nödvändiga att inkludera och argumenterar för att det går att förena med halacha.

- Jag tycker man kan säga att man vill att halacha ska se ut på ett visst sätt, säger Exler, men vi kan inte ändra på lagarna, endast försöka tänka kreativt och se om man kan dra slutsatser som ligger i linje med värderingar i tora.

Shana Tova 5780

GENOM JUDISK KRÖNIKA FRÅN:

STOCKHOLM

Ulla Bab Rydbeck och Tommy Bab
Bengt och Karin Björkstén
Majbritt Bronstein
Jacob, Daniel och Mikael Charnow
Siv och Börje Eliasson
Shula Gladnikoff
Cecilia Harlitz
Bernt Heyman
Familjen Hoving Wahlström
Eva och Mikael Kamras
Familjen Kowalewski
Jeanette Krantz
Elinoar och Peter Lindroth
Elisabeth Masur

Eva och Henry Milestad med familj

Naum och Barbara Norman
Dora och Henrik Radomski
Monica och Tobias Rawet
Kjell Rodenstedt
Ylva och Bertil Rossel
Familjen Rothstein Sylvesten
Peter och Eva Stein
Familjen Stern-Nejman
Anna Vandebre
Lennart Wohlgemuth
Adela och Aron Zyto

MALMÖ

Anette och Patrik Enhav
Jytte och Stig Marlow

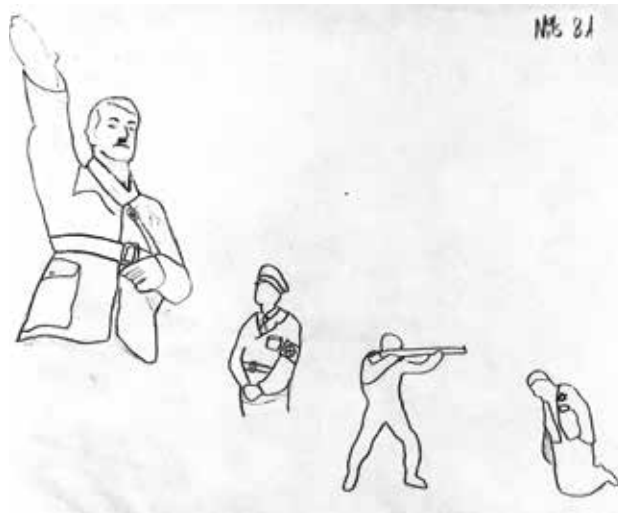
GÖTEBORG

Anna och Salomon Helperin
Liv och Rolf Kanter

ÖVRIGA

Zunilda Segovia Bravo, Arlov
Familjen Ceder Gunilla, Jacob, Miriam, Tobias, Otto, Ebbe, Hannah, Erik, Ester, Rakel, Karl, David, Laura, Vänersborg, Göteborg, Barcelona
Anders Gustafsson
Lotta och Jan Owen Jansson, Linköping
Eva och Harry Lecerof, Hjärup
Lena och Jan Moses, Lund
Tandhälsan Östergarn

Just nu på Forum

Under fem år talade Dina och Jovan Rajs för över 200 skolklasser, varav de flesta i högstadiet, dvs elever mellan 14 och 16 år.

Paret berättade om sina upplevelser från Förintelsen och tiden efteråt, och sedan bad lärarna eleverna att teckna eller skriva något om vad de hade hört.

Det blev sammanlagt 747 teckningar och 182 texter, varav Forum för Levande Historia nu visar ett urval - fram till den 12 januari 2020.

Hela materialet har dessutom analyserats av två forskare i psykologi vid Stockholms universitet, Johanna Carlsson och Azade Azad.

De kommer fram till att många av eleverna har blivit berörda. "Både positiva och negativa känslor var vanligt förekommande, såsom upplevelser av tacksamhet, intresse och motståndskraft – parallellt med upplevelser av obehag och överklighetskänslor."

Endast i en del bilder och texter ger eleverna uttryck för egna resonemang och slutsatser. Här syns bland annat teman som "det är viktigt att prata om det som har varit", "detta får aldrig ske igen" och "allas lika värde".

Somliga teckningar och texter återger delar av berättelsen som eleverna har lyssnat på, och föreställer t ex den gröna gasvagnen eller koncentrationslägret, medan färre visar på ett djupare tankearbete där delar av historien har använts för att belysa en koppling till nuet.

Ricki Neuman

Julia Herrohn

Priset på ett liv

Snart finns inga överlevande kvar, samtidigt som det skrivs allt fler böcker om dem, inte minst av barnbarnen. **KIM SALOMON** har läst ett kärleksfullt porträtt av en farmor.

I "Ett kilo socker" tecknar journalisten Helena Trus ett kärleksfullt porträtt av sin farmor Cyla som i tonåren interneras tillsammans med sin familj i gettot i staden Lviv. Föräldrarna bestämmer att åtminstone ett barn ska överleva och ser till att Cyla smugglas ut och kan gömma sig hos en vän till familjen. Hon hamnar i livsfarliga situationer, lyckas dölja sin judiska identitet och blir slutligen slavarbetare i Nazityskland. Efter kriget träffar farmodern sin blivande man. De flyr kontinentens antisemitism och kommer till Sverige, där de stannar, även om USA är det tänkta slutmålet.

Författaren snitslar ingen kronologisk bana utan pendlar på tidsaxeln. Än är scenen andra världskrigets elände, än femtiotalet, när Cyla blir svensk medborgare och än 2010-talet Sverige, när Trus samtalar med sin farmor för att samla material. Berättarskickligt pusslar hon ihop de olika tidsdimensionerna, synliggör rädslornas och fruktans mekanismer och den basala överlevnadsdriften. Mötet med svenska myndigheter skapar också frustrationer. Successivt får historien kontur och blottlägger ett gripande öde. Cyla överlever, men är skadeskjuten, har mardrömmar och lider av sömnlöshet och fysisk

ka sjukdomar, till följd av sin tid i arbetslägret.

Berättelserna om dem som överlevde varierar. Ibland är de sociologiskt analyserande, ibland står händelseförloppet i fokus. Ibland håller de överlevande själva i pennan, ibland andra. Alla är de viktiga och utgör skärvor av en ofattbar verklighet. Nazisternas industriella massmord är på samma gång komplext och entydigt. Men historien tål att berättas om och om igen, även om det är oklart vad mer vi kan lära: Att människor är förmögna att utföra vilka brutala dåd som helst? Att katastrofen inte får upprepas?

På bokens framsida finns inte bara titel, författare och förlag utan också frågan: "Vad händer när ingen som överlevde Förintelsen längre finns kvar?" Men den besvaras egentligen inte. Frågan är knappast så problematisk som många anser. De överlevandes inlevelse överträffar ofta vetenskapliga framställningars mer objektiva analyser. Därmed inte sagt att människors personliga erfarenhet av dramatiska händelser vanligtvis leder till ökad kunskap eller fördjupad insikt.

För några år sedan dog den sista

veteranen från första världskriget. Ingen kan längre vittna om det meningslösa massdödandet i ingenmansland. Likväl finns tillräckligt med dokumentation för att stävja nationella grupperns glorifieringar. Vi ser krigets brutalitet även om den sista soldaten är död. Utan all form av jämförelse i övrigt kommer samma sak att hända med Förintelsen. Det finns övertygande dokumentation – fotografier, filmer, berättelser, vetenskapliga studier, museer med mera – och Trus bok är ytterligare ett värdefullt bidrag. Förintelseförnekare kommer alltid att finnas, och de är immuna mot de överlevandes berättelser. Att alla vittnen snart försvinner betyder inte att vår syn på nazismens illdåd kommer att förändras, men innebär att andra får större ansvar för att hålla glömskan i schack.

Kim Salomon,
historiker.

B R O T T

Den grå röken som tycktes stiga från marken på judiska begravningsplatsen i Łódź ett par dagar i april gjorde henne inte lätt beklämd, som den gjorde med de andra besökarna.

Någon matade en katt, låtsades som inget.

För henne skars snöret itu.

Det är trots allt viktigt att veta så mycket som det går. Man kan till exempel veta att det går att breda ut näsdukar över jorden, som klänningar. Att en viss sorts utsatthet, erfarenhet och ensamhet står bortanför ett normalt vokabulär bör man känna till. Liksom att vissa vittnesmål överskrider både vokabulär och fantasi när de förklarar för oss hur det verkligen var, så att vi ska kunna få veta så mycket som det går att veta. Så att vi därefter utan att rygga tillbaka kan berätta vidare om vad som hände.

Trots att vi egentligen inte kan veta, vi som inte var där.

Karin Brygger

DAVID GROSSMAN besöker en redaktion som överlever, trots färre prenumeranter och ekonomiska kriser.

העתון לא יצא מחר מפני צום תשעה-באב

יכולים ואין הם רשאים, "פ"י
מבלי חטוא נגד חיבתם ונגד הקד
לפי השקפתם.
והתוצאה ?

ד"ר יצחק מירקין
על ההפלה
מפלגות שונות ודעות חילוקות ישנו

במקום הזונה פרטית
דבורה גלדצוין - שלמה אפשטין
באים כברית הנשואין

התורה והנבואה

Det finns inget glassigt med att arbeta på Haaretz. Lönen är lägre än på andra tidningar, lokalerna är små och tidningshuset ligger i ett av Tel Avivs mer slitna områden. De närmaste grannarna är motorcykelförsäljare. Gatan, Schocken, har namn efter Salman Schocken, förläggaren som tog över Haaretz 1935. Idag är det hans barnbarn, Amos Schocken, som äger majoritetsposten i tidningen.

Avi Scharf är redaktionschef för den engelskspråkiga editionen och en intensiv man som på känt israeliskt maner inte värjer för stora ord.

– Här jobbar folk för att de älskar tidningen. För att

man vill göra något betydelsefullt.

Själv kom han ursprungligen från den större konkurrenten, Yehidiot Ahronot, där han arbetade som nyhetschef.

– Jag hade bra betalt men tvekade inte en sekund när jag blev tillfrågad av Haaretz. På Yehidiot hände det ibland att chefredaktören kom till mig och strök kritiska delar i artiklar som handlade om hans eller ägarens vänner inom politik och näringsliv. Jag fick ont i magen efter ett sådant skift. Sânt händer aldrig här.

Denna vänsterliberala tidning retar många, även annonsörer, men ägaren har aldrig gett efter för politiska påtryckningar, inte ens när

Haaretz stod på konkursens brant 2012. En kris som ledde till att 20 procent av personalen sades upp – och till att de kvarvarande journalister gick med på att sänka sina löner.

Krisen var inte unik för Haaretz. Papperstidningar över hela världen tappade mark samtidigt som man inte hittade fungerande affärsmodeller för att ta betalt för materialet på nätet. För Haaretz var en del av räddningen en satsning på att göra en engelsk edition riktad i första hand till diasporan, vid sidan av den hebreiska tidningen och dess hemsida. Den enda konkurrenten då var Jerusalem Post.

Idag finns det mellan 4

till 5 miljoner unika läsare som går in på engelska *haaretz.com* varje månad. Men de betalande prenumeranterna med fri tillgång är än så länge bara 62 000. När det gäller papperstidningen visar man inte upp några siffror, men upplagan går hela tiden ner – och de allra flesta väljer numera att bara ha tidningen under weekenden.

Vad läser då folk i diasporan?

– Krig och fred, svarar Avi Scharf snabbt. När något allvarligt händer är det hög trafik på vår sajt. Gudskelov har vi en längre tid varit förskonade från krig och vad gäller fred finns det ingen i sikte.

Enligt Avi Scharf har man

ingen exakt profil av de utländska läsarna förutom att hälften finns i USA – och att det övervägande är män, de flesta antagligen judar. Statistiken visar också att det finns en ökande läsekrets i arabiska länder.

– De läser oss eftersom de litar mer på Haaretz än på Al Jazeera eller Al Arabiya. Folk i Egypten och Saudiarabien vet att vi inte är styrda av Israels propaganda-ministerium. Palestinierna läser oss för lära sig mer om sina fiender.

Läsarna i Israel är till stor del personer som röstar på arbetarpartiet HaAvoda eller på vänsterns Meretz.

PÅ HÖGERFLANKEN LÄSER man inte Haaretz, utan väljer hellre Israel Hayom, en

gratistidning som startades med pengar från den amerikanska miljardären Sheldon Adelson, nära vän till Benjamin Netanyahu. Israel Hayom når enligt räckviddsmätningar cirka 35 procent av befolkningen och är därmed den största tidningen i Israel. Men bland medarbetarna på Haaretz betraktas den inte som tidning utan mer som ett reklamblad för premiärministern.

Den politiska hemvisten hos journalisterna på Haaretz ligger till vänster, även om redaktionschefen Lior Kodner betonar att man inte frågar vad folk röstar på.

– Vi hade en nyhetschef som var bosättare, och det

finns de i huset som står en bit längre höger ut. Självser jag det som en styrka för tidningen om vi får in fler röster från höger. Vi letar just nu efter en skribent som kan ta över efter Moshe Arens som var vår kommentator i fyrtio år och är knuten till högerpartiet Likud. Vi vill ha in olika röster. Om alla skriver samma sak blir det tråkigt och förutsägbart.

Haaretz, liksom andra media i Israel, påverkas av det allt hårdare klimatet. Regeringen och Netanyahu attackerat specifika reportrar som har skrivit om premiärministerns olika korruptionsmål.

– Det är hans taktik – istället för att svara på sak-

frågor. Och han ställer aldrig upp för intervjuer, säger Avi Scharf. Våra reportrar angrips på olika sätt, ofta med kommentarer som ”skriver du det där kommer jag aldrig att tala med er igen”. Eller så hotar man med att stämma oss.

HAARETZ ÄR DEN enda israeliska tidning som på allvar rapporterar om palestiniernas situation på Västbanken och i Gaza. Oftast är det Amira Hass eller Gideon Levy som skriver, två personer som många israeler betraktar som förrädare eftersom de anklagar militären och bosättarna för övervåld. Deras artiklar får även stor spridning utanför Israel och dyker då och då upp även i anti-israeliska sammanhang.

Detta är redaktörerna på Haaretz medvetna om, men de ser inte att ansvaret ligger hos Haaretz – utan på Israels politiker.

– Så länge det är sant ser jag inga problem med att

Amira Hass berättar om att palestinier står fem timmar i kö i regnet vid en gränsövergång, säger Avi Scharf, eller att de blir arrogant behandlade av 18-åriga soldater som inte vet hur de ska förhålla sig till dessa människor, eller att Gideon Levy skriver om unga palestinska pojkar som blir beskjutna med skarpa skott när de protesterar. Det är bilder av hur det ser ut.

– Dessutom är vi inte ensamma ute på fältet. Skriver inte vi finns där numera andra journalister – eller palestinier kan rapportera om viktiga händelser med hjälp av sina smartphones.

Samma dag som jag besöker redaktionen är det Jom Hashoa och Gideon Levy har skrivit en krönika där han jämför upproret i Warszawa med det i Gaza. Han anser vidare att det är dags att börja glömma Förintelsen som bara leder till ökad existentiell ångest hos israelerna.

Jag frågar Judy Maltz, en av veteran-reportrarna på Haaretz, hur hon reagerar på det?

– Jag håller inte med honom, och vi är inte överens om särskilt mycket. Till exempel förespråkar han inte en tvåstatslösning som är tidningens position. Men om Amos Schocken en dag säger att Gideon inte längre får skriva i Haaretz, då skulle jag bli väldigt ledsen.

SOM ENGELSKSPRÅKIG reporter är Judy Maltz mest intresserad av att hitta ämnen som lockar läsarna i diasporan. Hon har bland annat uppmärksammat Women of the Wall, kvinnornas kamp för att få be vid Klagomuren på samma villkor som männen.

– Tämmligen ointressant rörelse i israeliska kvinnors ögon, men i USA är det många judar som vill läsa om ämnen som ligger nära deras värld. Diasporans synsätt skiljer sig på många områden från det som råder här.

Hur ser då framtiden ut för Haaretz, frågar jag Lior Kodner?

Han svarar med klassisk israelisk retorik – säger att ingen vet om ens Israel finns när det är dags

HAARETZ - ISRAELS FÖRSTA DAGSTIDNING

Första numret av Haaretz kom ut 18 juni 1919, då med namnet Hadashot Haaretz (Landets Nyheter). Till största delen var innehållet om det dagliga livet för judarna under det brittiska mandatet, till exempel att hyresvärdarna i Tel Aviv krävde så höga hyror, något som även klingar bekant 100 år senare.

Från 30-talet och under Israels tillkomst såg Haaretz sig i första hand som en tidning med uppdraget att stärka den sionistiska drömmen om ett eget land. I stort sett var man trogen David Ben Gurion, Golda Meir och den politik som fördes av regimen. Det nationella intresset stod i första rummet.

Det är först efter sexdagarskriget 1967 som en del skribenter på tidningen börjar ifrågasätta den sittande regeringen, man ogillar ockupationen av palestinsk mark och driver frågan om en tvåstatslösning. Men tidningens officiella hållning på ledarplats ändras först 1978 då Israel slutar fred med Egypten – ett bevis för att det går att förhandla fred mot utbyte av land menade Haaretz. Med de två intifadorna stärkts tidningens inställning att Israel inte kan styra över en och en halv miljon palestinier liv.

att fira nästa 100-årsjubileum. Men i ett kortare perspektiv ser han varken högerkrafter eller gratis-tidningar som det största hotet för Haaretz fortlevnad.

– Våra främsta konkurrenter är Pokemon, Netflix, Instagram, Twitter – alla olika kanaler som slåss om folks uppmärksamhet och tid. I sanningens namn är många israeler dessutom rätt trötta på nyheter. Min fru var länge en trogen läsare av Haaretz, men hon går inte in på vår webb längre, för då blir hon bara pessimistisk. Istället fokuserar hon på att leta efter gulliga kattklipp på Instagram. Du vet, folk vill leva i sin egen bubbla.

Mitt emot Haaretz ligger en lunchservering. Jag går in

och beställer pita med falafel, och sätter mig bredvid en medelålders man. Han läser gratistidningen Israel Hayom. Jag säger att jag är reporter från Sverige och har besökt Haaretz på andra sidan gatan. Vad tycker han om den tidningen?

– De där, svarar han och pekar mot huset på andra sidan gatan, de är naiva, de tror att det går att tala med araberna, de har inte lärt sig av historien.

Sedan vill han hellre prata om sitt framgångsrika it-företag, sina duktiga barn och hur fantastiskt Israel är som mot alla odds utvecklas till ett av världens rikaste länder.

Det är den bilden en svensk bör ha med sig hem.

David Grossman

JEWS OF COLOR

DEL 1

Gruppen Jews of Color växer stadigt och omfattar svarta judar, etiopiska judar, judar med asiatiskt eller indiskt utseende med flera. I USA är man en miljon stark, men måste kämpa för att bli accepterad av "the mainstream Jewish community".

Jag vill att våra ledare i de judiska församlingarna ska se och erkänna att inte alla judar är vita. Vi kommer från olika kulturer och har olika bakgrund. En del är vita och andra är färgade. Våra församlingar måste bli mer inkluderande.

Ilana Kaufman

Ilana Kaufman är chef för det ett år gamla Jews of Color Field Building Initiative. Syftet med organisationen är att öka kunskaperna om hur den judiska gruppen i USA verkligen ser ut - och förbättra möjligheterna för dem hon kallar Jews of Color. De måste bli mer sedda och erkända, såväl som medlemmar som på ett professionellt och organisatorisk plan i församlingarna.

- Med tanke på dagens klimat i USA, med orättvisor, ökad vit nationalism och spänningar, är det viktigt att vi reflekterar över hur det faktiskt ser ut i den judiska gruppen. Inte minst utifrån vår speciella säkerhets-situation; vi är ju alla möjliga måltavlor.

Att översätta begreppet Jews of Color till svenska är problematiskt. Det räcker inte att bara skriva färgade judar eller icke-vita judar. Inget av begreppen beskriver heltäckande den grupp som avses. Många har dubbla eller multipla identiteter.

Den vanligaste uppfattningen i USA kan sägas vara att judar är vita. De första som invandrade

i stora mängder var ashkenasiska judar från Central och Östeuropa - och de har under lång tid utgjort kärnan i församlingarna.

I dag ser situationen annorlunda ut, men människors uppfattning har över lag inte förändrats. I tidningsartiklar vittnar till exempel färgade judar om hur grannen i synagogbänken frågar dem om vilken kyrka de kommer från - och alltså förutsätter att de är kristna på besök i synagogan.

- Ett av problemen är att vi faktiskt inte vet exakt hur många som ingår i Jews of Color, och känner till alltför lite om de kulturella olikheterna som finns inom den stora judiska gruppen i USA. Därför är vårt arbete viktigt.

NYLIGEN PRESENTERADE hennes organisation en rapport som hävdar att en av sju judar inte är vit. Det vill säga en miljon av den judiska befolkning på 7,2 miljoner. Kaufman menar att trenden är tydlig; de blir fler och fler - precis som USA:s övriga färgade

befolkning.

- Inom 25 år kommer USA att ha en majoritet av färgade, och utvecklingen är densamma i den judiska gruppen, även om det är svårt att förutsäga exakt när det kommer att ske.

Själv har Ilana, som är 47 år, en svart pappa från Texas och en vit judisk mamma, ortodox uppfostrad, med rötter i Rumänien och Polen. Familjen flyttade från östkusten till Kalifornien, där hon växte upp, och där hon har arbetat i judiska organisationer i 10 år, innan sitt nuvarande uppdrag.

- Vi tillhörde en traditionell reformförsamling. Jag råkade bara ha en pappa som var svart.

Hennes organisation arbetar med forskning, opinionsbildning, utbildning, stipendier och bidrag för att på olika sätt öka kunskaperna om Jews of Color - och för att öppna ögonen på judiska ledare.

- Judar brukar anses som liberala och toleranta. Vi har erfarenheter av slaveri, i Egypten, och av århundraden av förtryck och förföljelse. Många menar att det borde öka vår förståelse för andra

grupper och för olikheter mellan människor.

- Det är komplicerat. Vi sådana erfarenheter och vi delar dem med de svarta i USA, upplevelser av diskriminering. Och judar bidrog aktivt till medborgarrättsrörelsen i USA, bland annat till ett skolsystem för alla oavsett "ras" i Södern. Samtidigt har judarna sedan 60-talet fått andra möjligheter och har rört sig uppåt på den sociala stegen, något som inte alls på samma sätt gäller för de svarta.

- Om en svart person som är på väg till shul för att bli uppträckt mot väggen av en polis, som är tränad i rasmässig profilering, så skyddar inte hans judiska identitet honom i den situationen. Då hjälper det inte att han är jude. Han kommer aldrig till shul.

DEN STÖRSTA JUDISKA inriktningen i USA är reformrörelsen med 1,5 miljoner judar. Och där finns också de flesta färga-

"Purim" av Eliahou Eric Bokobza, som har ägnat en stor del av sitt konstnärsskap till att visa upp en mer inkluderande bild av judendomen.

de judar. Men de är också medlemmar i andra samfund, som till exempel i de ultra-ortodoxa församlingar, och tas där emot väl.

- Ett område där det finns mycket mer att göra rör andelen judiska ledare från gruppen Jews of Color. Det är sällsynt med ledare, till exempel rabbiner, som inte är vita.

- Jag kan räkna dem på två händer, dem som kommer från vår grupp. Samtidigt inger det hopp, att vi är så många. Det ger oss stora möjligheter att verka för mer inkludering.

Våra förfäder som bodde i Levanten. Var de inte ganska mörka i skinnet?

Ilana skrattar och säger att hon precis har varit på ett seminarium där detta framfördes. Ursprungligen var vi alla färgade, hävdade föreläsaren.

Robin Lapidus, journalist

JEWES OF COLOR

DEL 2

Artisten Rennie Mirro är svensk, svart och jude, en ovanlig kombination, som han inte fick rätsida på förrän han skulle vara Sammy Davis Jr på scen – även han artist, samt amerikan, svart och jude, också det en ovanlig kombination.

Aret var 2012, och jag och Karl Dyall trodde att vi skulle göra en helt vanlig feel-good-show på Stadsteatern, inte mer än det, men regissören Jonna Nordenskiöld ville något annat. Hon krävde att vi skulle ta med oss själva, berätta våra personliga historier, och det satte igång saker hos mig.

"Det var inte så att jag upptäckte

något nytt, men jag var tvungen att bearbeta det som jag redan visste, men aldrig riktigt gått på djupet med. Vem är jag egentligen? Var bottnar jag? Förr i tiden när folk frågade mig varifrån jag kommer blev jag alltid obekvämt. Det skavde inom mig och kunde förstöra en hel dag. Som om jag hade blivit utsatt för en förolämpning. Jag kom ju härifrån!"

I och med "From Sammy with Love" fick han ihop det.

"Jag är artist och förälder, det är det absolut viktigaste har jag kommit fram till, plus svensk, mer svensk än något annat. Jag har visserligen en afroamerikansk pappa och en judisk mamma, för övrigt dotter till en rabbin – bägge från New York - men jag har inte vuxit upp i någon av dessa två kulturer. Min barndom ägde istället rum i ett svenskt kollektiv i Vasastan."

Fast lite har han ändå fått med sig - det judiska har gett honom "en känsla av tillhörighet", säger han, och när det gäller det afroamerikanska, då är "stolthet det första jag tänker på".

I kollektivet upplevde han sig

som minoritet på mer än ett sätt, och kände sig ofta förvirrad och ensam. Fanns ingen annan precis som han.

"Det började vända först när jag var 15 och hittade dansen. Då fick jag något att hålla mig till; det gav mig stabilitet – och en egen identitet."

Under en tid var han orolig för hur sonen Sam, idag 13, skulle klara av att ha "blandad bakgrund", men det har släppt.

"Till att börja med, han är vit, därmed försvinner en del möjliga problem. Sedan ville han själva ta bar mitzva, som även jag har gjort, och alltså finns där en relation till det judiska. Det känns bra."

Vad händer när du besöker New York, där du ju har nära släktingar och där det lever ett stort antal judar och svarta?

Känner mig hemma utseendemässigt. Det är skönt. Aldrig någon som frågar varifrån jag kommer. Jag smälter in, precis så som det skulle vara om jag åkte ut till Skärholmen en dag. Ingen skulle fråga något. Men jag har förstått att i New York tar folk tyvärr för givet att jag är "hispa-

JEWS OF COLOR

DEL 3

FOTO KARL GABOR

FOTO ULLA ANDESON

Rennie Mirro på scen. I bakgrunden Sammy Davis Jr med sin svenska hustru, May Britt Wilkens

nic", alltså svart från Karibien, och inte afroamerikan, vilket har högre status där, haha.

Men polariseringen finns fortfarande, där liksom här. Det är till exempel ett mycket stort avstånd mellan mina judiska och mina svarta släktingar, och många förutfattade meningar, även om jag kan tycka att min svarta familj är något mer öppen och tolerant.

Du är medproducent till "Rocky" som nu spelas på Teatern Under Bron. Berätta om pjäsen!

För mig handlar monologen om en frustration över vår nutida demokrati och dem som vi har röstat fram för att styra den, och om att inget är längre svart eller vitt. Vi lever i osäkerhet, i en gråzon. Det känns läskigt. Enda sättet jag har hittat ro i den alltid närvarande oron är att prata om den, diskutera med likasinnade, men även med dem som inte ser på världen på samma sätt. Inser att vi alla är av samma skrot och korn.

Ricki Neuman

Rabbinens kommentar:

Artiklarna invid lyfter fram hur ofta vi dömer utifrån vår begränsade erfarenhet.

Många av oss har upplevt att israeler gärna byter till engelska så fort de hör någon prata hebreiska med brytning. På samma sätt gör svenskar ofta när de möter en utlänning som pratar svenska; man fortsätter ändå att envist att tala på engelska.

Det är vanligtvis inte illa menat; vi tror att vi gör den andre en tjänst, och gör att han eller hon känner sig välkommen. Vad vi inte förstår är hur förolämpande det kan vara.

För inte så länge sågs sefardiska judar i Israel som smutsiga och efterblivna – och deras kultur bedömdes som underlägsen den ashkenasiska. Den attityden tycks i stort ha försvunnit, men istället finns numera fördomar mot mörkhyade etiopiska judar.

Vår församling i Stockholm rymmer stor mångfald: vi har ashkenaser, sefarder, mizrachi, svarta judar, judar med jemenitiska, etiopiska eller asiatiska drag. Så om du ser ett nytt ansikte i synagogan, hälsa, introducera dig, visa var bönböckerna finns – och fråga eventuellt varifrån han eller hon kommer. Men utgå aldrig från att en person inte är jude på grund av utseendet – eller för att han eller hon håller bönboken upp och ned; hebreiska är kanske inte dennes starka sida...

Ute Steyer, rabbin

GBG 2019

SJUF Göteborg 2019

Efter 100 år av judiskt nyårsfirande är det återigen dags för Göteborg att anordna SJUF, nyårskongressen som sammanför 100 tals judiska ungdomar varje år!

SJUF, Skandinaviska Judiska Ungdomsförbundet är en ideell förening driven av judiska ungdomar sedan år 1919 med målet att förena och öka den judiska gemenskapen. Under 3 dagar mellan den 29-31 december har därför alla judiska ungdomar i åldrarna 18-25 i Skandinavien möjligheten att fira in ett nytt decennium på Sveriges framsida.

Sista dagen Channuka den 29 december har alla deltagare chansen att checka in på samma hotell för att därefter ta del av 3 händelserika dagar fyllda med workshops, föreläsningar, klubbkvällar, middagar och till sist ett storslaget gemensamt firande av själva nyårs-afton. Förra året i Stockholm blev en succé med 120 personer som deltog och i år hoppas vi att ännu fler kommer, för att tillsammans skapa minnen och nya relationer för livet!

Berätta för era nära och kära att SJUF 2019 närmar sig och att vi i Göteborg vill ha de här! Vidare är SJUF ett enormt projekt som kräver flera hundratals timmar av arbete och stora ekonomiska resurser för lokaler, hotell och vår säkerhet. Därför väddar vi även efter er hjälp att göra SJUF möjligt i form av ekonomiskt stöd. Hör därmed gärna av er via mail för mer information om sponsorskap och alla andra typer av frågor.

Am Yisrael Chai, vi ses i Göteborg!

SJUF.GBG@gmail.com

GBG 2019

Välkommen hem!

Vi värnar om livets olika skeenden. För våra äldre kan vi erbjuda ett bekvämt äldreboende eller ett seniorboende i moderna lägenheter.

Förutom ett tryggt boende i en stimulerande miljö finns här även den sociala samvaron och möjligheter till god mat. Allt för att du skall känna dig som hemma.

Vill du veta mer om oss, kontakta Ulla Rosenberg på telefon 031-741 15 44 eller besök vår hemsida www.nbhemmet.se

NEUBERGHSKA BAMBERGERSKA
ÄLDREBOENDET
GÖTEBORG

Välkommen till IPU

Ett dialogunderlag vid

- coachning
- individutveckling
- grupputveckling
- ledarutveckling
- medarbetarsamtal
- rekrytering
- säljträning

Tel. 08-34 18 40

www.ipu1973.se

TTI SUCCESS INSIGHTS®
SVERIGE

IPU | Institutet för
Personlig Utveckling

Andra sätt att minnas

Förintelsens mörker drabbar även den tredje generationen.
Kan man på något sätt slippa undan? JONAS MELZER försöker.

Förintelsen är navet, och det som förenar oss. Det är församlingens syre, förklarar min vän Rickard. Runtomkring oss i den vackra salen pågår en bröllopsfest. Vi två och många med oss är barnbarn till överlevande.

Rickard har nog rätt, tänker jag, det brukar han ha. Stockholmsjudar, om man nu ska bunta ihop oss, definierar sig ofta genom Förintelsen. Inte så konstigt, om man lyssnar på våra föräldrar.

- Var kommer dina föräldrar ifrån?
- Från Bergen-Belsen. Och dina?
- Mamma är från Auschwitz.

Så kunde det låta på Hillelskolans skolgård på 60-talet när eleverna hade rast. Man frågade varandra vilka läger föräldrarna hade blivit befriade från. Den som råkade ha en mormor i livet upplevdes som avvikande. För de flesta var det normalt att växa upp med krigsskadade föräldrar. Dessa barn skulle längre fram komma att fostra min generation.

30 år senare gick jag själv i Hillelskolan. Vi barnbarn ställde varandra helt andra frågor, som till exempel: Vem vågar fråga den beväpnade vakten på skolans parkeringsplats om man kan få se hans pistol?

Varje år kom Hédi Fried eller andra överlevande till skolan för att berätta. Vi får aldrig glömma - aldrig. På min bar mitzva fick jag en tjock encyklopedi av farmors bästa vän, en överlevare från Ungern. Hon gav mig en tjock bok med fakta och vittnesmål om allt du någonsin har undrat om Förintelsen, en riktig tegelsten. Som judisk vuxen var det nu min uppgift att aldrig glömma och att fortsätta berätta.

På Förintelsens minnesdag, den 27 januari, går jag inte i synagogan. Och inte nog med det. Jag har varken besökt några förintelseläger i Polen eller sett Schindlers list. Kanske är det mitt sätt att inte låta Förintelsen definiera mig mer

än vad den redan gör. Ett försök att låta mitt judiska jag få näring av något annat?

Eller försöker jag undvika Förintelsen för att slippa tänka på det fasansfulla? För klart är att jag har påverkats av mitt arv. När judehatet blossar upp i vårt land, alltså mer än det man redan har vant sig vid, då planerar jag flykten från Sverige. Det är vi många som gör.

*Vår historia är ju
full av amalekiter
som har försökt
förinta oss, igen
och igen. "They
tried to kill us, we
survived, let's eat."
Det är det vanliga
upplägget i våra
högtider.*

På 30-talet ville inte min farmors föräldrar ta båten från Polen till USA, trots att biljetterna fanns där. Någon var ju tvungen att se till min farmors mammas föräldragravar. Det misstaget kan jag inte glömma.

Vi borde veta bättre. Vår historia är ju full av amalekiter som har försökt förinta oss, igen och igen. "They tried to kill us, we survived, let's eat." Det är det vanliga upplägget i våra högtider. Fast Pesach och Purim slutar i frihet och tacksamhet.

Så minns vi inte Förintelsen, inte än. Men det finns andra sätt att uppmärksamma historien på. I Israel hedras Krigets offer på Jom Hazikaron - och dagen efter firar man friheten på Jom Hatsma-

ot, självständighetsdagen.

Osäker på om jag dyker upp i synagogan den 27 januari. Att bara fokusera på det som hände utan att också fira friheten, livet och en ljusnande framtid, det blir för tungt för mig. Men om jag kommer tar jag med mig fickpluntan - för att kunna gå undan och skåla till livet.

Jonas Melzer

Sök projektbidrag

Den 24 september öppnar vi för ansökningar från judiska och övriga nationella minoriteters kulturaktörer som vill stärka, utveckla eller synliggöra den egna kulturen och kulturarvet.

Du kan söka projektbidrag för stora och små tidsbegränsade projekt. Ansökningsomgången är öppen 24 september–22 oktober.

www.kulturradet.se/nm

KULTURRÅDET

Private Banking

vi förvandlar förmögenhet till frihet

Vi hjälper dig att uppnå dina ambitioner med din förmögenhet. Det gör vi genom tradition och kunskap, nytänkande och innovation, ett stort internationellt nätverk och viktigast av allt – den personliga relationen.

Vi är även Sveriges största stiftelseförvaltare och hjälper er med allt från administration till förvaltning av stiftelsens kapital.

Kontakta gärna oss på Private Banking

Emelie Olofsson

Telefon +46-70 462 24 80

SEB

www.seb.se/privat/private-banking

Erbjudande!

Leg Optiker Jennifer Mankowitz
& Diana Gerward

15%

Vid köp av kompletta glasögon får du 15% rabatt.

*Går ej att kombinera med annat erbjudande.
Det går att delbetala utan extra kostnad.
Vi utför även ögonhälsokontroller.

ÖSTERMALMS OPTIK

Nybrogatan 20 • Boka synundersökning: 08-660 60 96.
www.oostermalmsoptik.se

Allan Stutzinsky
ADVOKAT

Mobil 070-517 20 43

E-post: allan.stutzinsky@advokatfirmansjs.se

Advokatfirman SJS KB,
Kristinelundsg. 16, 411 37 Göteborg
Tel 031-708 59 90
www.advokatfirmansjs.se

Advokatfirman SJS

Smedberg
Johansson
Stutzinsky

Kulturens uppgift?

Jag har länge konsumerat sekulär kultur i form av böcker, filmer, tidningar, tidskrifter, musik och Internet, men tycker mer och mer att det finns något sorgligt över dagens populärkultur; den beskriver livet som i grunden dåligt, att det är grymt, saknar mening och slutar illa.

Litteratur och i film förmedlar vanligtvis melankoli och dystopiskt tänkande om mänskligheten och livet. Det anses vara djupsinnigt och meningsfullt att vräka sig i tillvarons mörkare sidor. Positiva kulturuttryck och positiv moral bedöms ofta som något ytligt utan kulturellt värde. Begåvade författare, som Paolo Coelho, som inte skyr livets utmaningar, utan fyller sina verk med skönhet och vett att ta itu med utmaningarna, anses vara lättviktiga. De skulle aldrig komma ifråga för Nobelpriset

PÅFALLANDE MÅNGA AV de mest hyllade författarna och artisterna är djupt olyckliga människor. I stället för att försöka arbeta sig igenom sina personliga kriser använder de konst och kultur som boxningssäckar eller måltavlor – och romantiserar sitt inre genom kulturella verk.

Journalistiken skiljer sig från detta genom att fokusera på händelser som har inträffat, men är oerhört negativ i sitt sätt att beskriva världen, den värld som de flesta av oss upplever. Istället speglar massmedierna en tillvaro som framstår som grym och farlig – och där det onda är avsevärt vanligare än det goda.

Det judiska sättet att se på världen är annorlunda.

Judendomen lär oss att vi alltid bör sträva efter att bli bättre – och att livet i huvudsak är gott, även om det också kan vara svårt. I det goda finns djupet och ondskan existerar för att besegras.

I stället för att försöka arbeta sig igenom sina personliga kriser använder de konst och kultur som boxningssäckar eller måltavlor – och romantiserar sitt inre genom kulturella verk.

Allt vi gör har en moralisk dimension. Målsättningen med livet är inte att tillfredsställa våra animaliska behov. Det finns en mening med livet och allt som inträffar.

Judendomens grundläggande tro är att det finns ett lyckligt slut på vår historia, när Messias kommer, och när *Haolam haba*, den kommande världen, anländer. Men vad är då *Haolam haba*? Många uttolkare hävdar att det är den värld som är under skapande. Rabbin Abraham Kook skriver att försöka fullända världen är redan det fulländning. Judendomen utlovar ingen perfekt värld eller säljer önskedrömmar för att ta itu med den nuvarande dystra verkligheten, utan säger istället att det viktiga är att vara upptagen av att försöka fullända.

Kulturens uppgift borde vara att se den skönhet som finns i världen – och få oss att arbeta mot vårt slutmål, en stat där ”folken inte skall lyfta svärd mot varandra och aldrig mer övas för krig.” (Jesaja 2:4).

Tobias Goldman

Översatt från engelska av
Agneta Sederowsky

LUNDS UNIVERSITET
Humanistiska och teologiska fakulteterna

FÖRDJUPA DINA KUNSKAPER studier vid Lunds universitet vt 2020

KANDIDATPROGRAM (WEBB- OCH CAMPUSUNDERVISNING)

- **JUDAISTIK: GRUNDKURS I** (15 hp)

FRISTÅENDE KURSER (WEBB- OCH CAMPUSUNDERVISNING)

- **JUDISK HISTORIA OCH KULTUR** (7,5 hp)
- **JUDISK HUMOR OCH IDENTITET** (7,5 hp)
- **KLASSISKA RABBINSKA TEXTER** (7,5 hp)
- **MANLIG OCH KVINNLIG JUDENDOM** (7,5 hp)
- **EFTER AUSCHWITZ – MINNET AV FÖRINTELSEN** (7,5 hp)

Mer info: www.ctr.lu.se • Frågor: studera@judaistik.se • Anmälan: www.antagning.se

Gnistrande gåvor

Upptäck vårt unika butikssortiment med över 10 000 varor. Du hittar smycken, mode och klockor. Välj bland antikt, gammalt och nytt.

Handla online på kaplans.se eller kom in till oss så hjälper vi dig.

Välkommen!

Kaplans®

Behöver du hjälp med E-post,
webbsida, datorer eller molnet!?

Vi skräddarsyr lösningar för att passa ditt
behov.

Vi kan inköp, underhåll och utveckling
av IT-miljö till företag i alla storlekar.

Kontakta oss så hjälper vi dig!

www.brosoft.se | info@brosoft.se | 08-668 66 08

KATZ KBT KONSULT

Behandling, stresshantering och karriärhandledning
på KBT-grund av legitimerade psykologer och
psykoterapeuter.

Mottagning i centrala Stockholm,
Västerlånggatan 27

Tel 08-206690 • info@katzkbt.se
www.katzkbt.se

Göteborg blommor

Judiska Göteborg lever upp. Det händer mer och fler deltar – enligt Krönikans minienkät, som under sommaren gick ut till ett halvdussin personer.

En del av förklaringen handlar om två personer, närmare bestämt rabbin Uziel Levian och hans hustru Leora, som head-huntades från Israel, med hjälp av rabbin Jair Melchior i Köpenhamn. De har tillsammans lyckats locka fler besökare till stora synagogan, arrangerat ett stort antal andra aktiviteter samt inlett ett givande samarbete med den egalitära gruppen, som leds av Benjamin Gerber.

Numera har bägge dessa sina gudstjänster i Församlingshuset på Östra Larmgatan, och på lördagar ordnar man ofta en gemensam kiddush.

Här finns den andra avgörande förklaringen till uppgången i Göteborg; man har låtit bygga en liten shul i Församlingshuset, Or Chadash, öronmärkt för de egalitära.

Rabbin Levian och hans hustru är modern-ortodoxa, vilket hade kunnat innebära problem, i och med att församlingen har varit reform eller konservativ i mer än 200 år. Nu tar man alltså ett steg i riktning mot en strängare tolkning av den judiska lagen, och en delvis annan gudstjänstordning.

Men detta har ännu inte lett till konflikter, förutom att några församlingsmedlemmar har känt sig exkluderade, eller inte helt accepterade som judar, eftersom den nya rabbinen inte godkänner de konverteringar som Morton Narrowe och andra konservativa rabbiner har gjort – på samma sätt som rabbinatet i Israel inte godkänner konservativa konverteringar.

Trots denna friktion, som påpekas i flera av enkätsvaren, visar rundfrågningen tydligt att det händer något positivt i det judiska livet i Göteborg.

Många har länge befarat att församlingen skulle ha svårt att överleva, och att endast 900 medlemmar är ett för litet antal. För närvarande räcker det emellertid för att rymma tre religiösa inriktningar, som alla har många program; förutom de egalitära och modern-ortodoxa är även ultra-ortodoxa Chabad verksamma i staden, under ledning av rabbin Alexander Namdar.

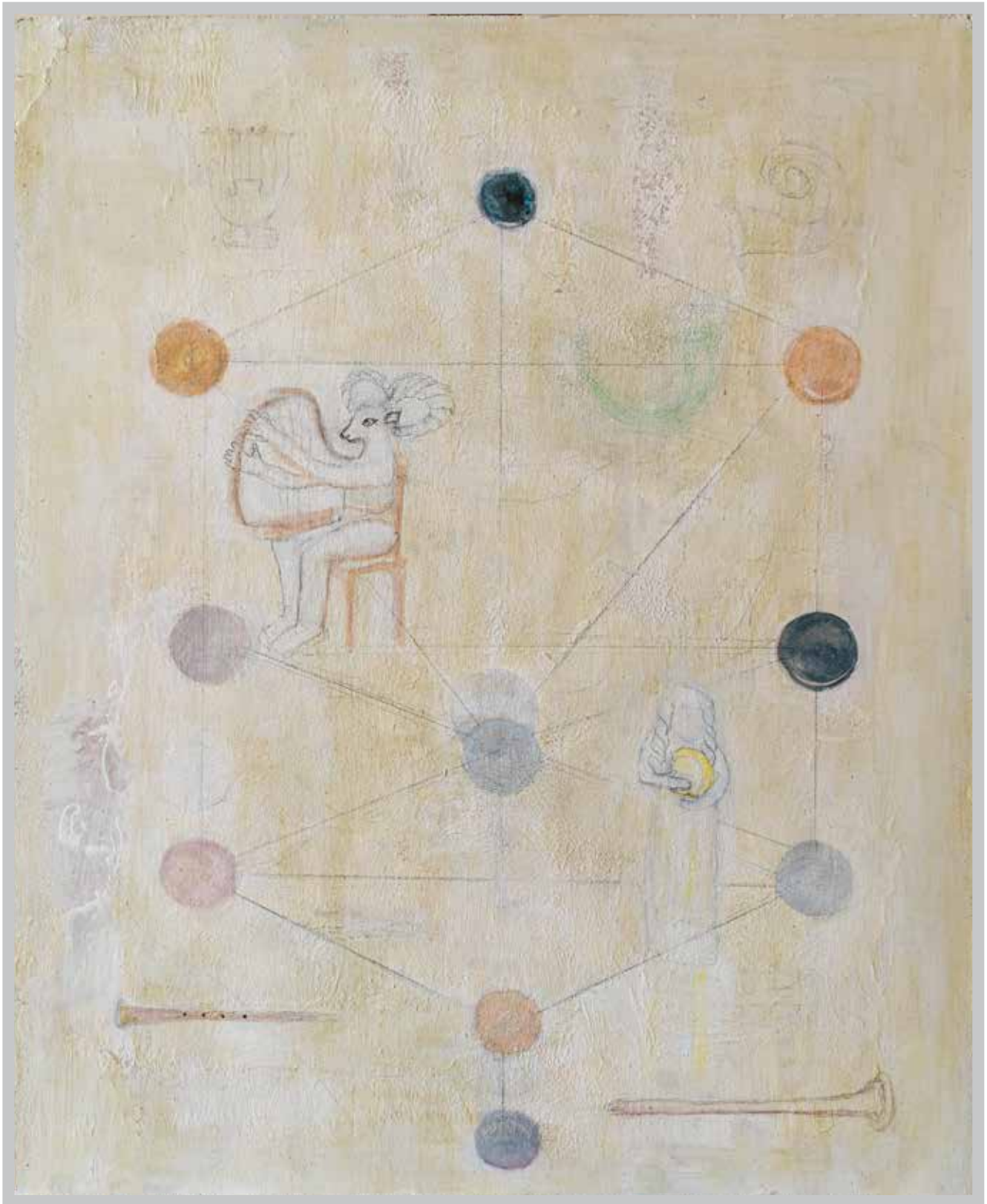
Judisk Krönika önskar alla tre lycka till och ett gott nytt 5780.

Ricki Neuman

JUDISK KULTUR

Essä

"Secret Harmony" © Sylvia Naimark, 2019.

VAD ÄR JUDISK MUSIK?

Kompositören Richard Wagner hatade "den judiska artikulationen", musikern **HENRIK NAIMARK MEYERS** älskar den – och förklarar varför.

I ett rättsfall från 1964 tvingades USA:s högsta domstol att ta ställning till om sexscenerna i *Les Amants* var olämpliga för en amerikansk biopublik.

Man tvistade om gränsen mellan pornografi och filmkonst – och i brist på svar förklarade en av domarna "I can't define the border, but I know it when I see it". Ibland finns ingen väg runt subjektiviteten, och med det sagt är följande mitt svar på frågan i rubriken:

"I can't define it, but I know it when I hear it".

Efter århundraden av exil, vandrande och assimilering går den nämligen att höra lite överallt. Ibland starkt, ibland svagt, ibland infogad som en bisats i en symfoni av Dimitrij Shostakovich och ibland i Hollywoodtappning, som filmmusiken till Schindler's List. Varken Shostakovich eller John Williams var eller är judar, men visst har de skrivit judisk musik!

"White Christmas" är för vissa ett exempel på judisk musik eftersom Irving Berlin var judisk. För andra inte. Den som söker ensidig sanning här riskerar att bli mycket besviken – eller oskört kategorisk. Att avgöra vad som är judisk musik är lika problematiskt som att bestämma vem som är jude. En diskussion

man helst undviker och bara vinner på walk over.

Men plötsligt dyker den där välbekanta känslan upp. I sköra ögonblick hos Felix Mendelssohn eller i Bob Dylans falska yl hör jag ett annat språk. Ett känslspråk som de medvetet eller omedvetet har vävt in i sin musik men öppet delar med mig. Som en skuggbild skymtar det förbi och bekräftar det jag redan visste. De är också judar, eller nästan i alla fall. Båda är ju avhoppare också men vad är det jag hör, eller tror mig höra?

SOM ETT ODÖDLIGT flash-back-inlägg publicerat för 150 år sedan förblir Richard Wagners antisemitiska artikel "Das Judentum in der Musik" ett aktivt spår i sökandet efter judisk musik. Artikelns paradnummer handlar om judarnas bristfälliga förankring i sitt vädlands språk och kultur, jorden som den som ständigt vandrar aldrig kan slå rot i. Hårda ord från en man som under nio år själv levde i exil.

Men mitt ute på den bayerska myllan bland bruna idéer om ras och historia väcks min uppmärksamhet. Det är ett stycke som handlar om en viss "egendomlig judisk artikulation" som Wagner menar kännetecknar den judiska musikern. Mendelssohn, som konverterade, är artikelns huvud-

sakliga syndabock och beskylls bland annat för denna språkliga brytning. Wagner tvingar mig att rannsaka mig själv. Om en fullfjädrad antisemit kan höra det hemliga språket är det ju inte hemligt. Än värre, kan det vara så att jag och Wagner har hittat gemensam mark utanför *Ringens*? Oy Gevalt.

Desto mer jag lyssnar och tänker desto tydligare blir det. Den där välbekanta känslan hos Mendelssohn och Dylan, i Williams och Shostakovich, är ingen skugga från västra muren, inget spår av det hebreiska språket eller eko från ett öppet fönster i synagogan. Den är inget hemligt känslspråk utan snarare en judiskhet i ordets mest universella och tidlösa mening. Ett sökande efter att vara människa.

Den judiska artikulation som Wagner avskyr, och som jag älskar, är en erfarenhet som gränsöst vandrat in i musiken. Ett uttryck som påminner den lyssnande om att det finns en exil från exilen, ett rum utan väderstreck och tonart. Lyssnar man noga går den judiska musiken att höra i alla genrer, på alla språk, och för den som är extra lyhörd även hos... just det, Wagner. Sökandet efter svar har lämnat med samma trubbiga devis som jag började. Judisk musik? "Well, I know it when I hear it."

Henrik Naimark Meyers, violinist.

VAD ÄR JUDISK KONST?

TOM SANDQVIST om det bibliska bildförbudet som aldrig var villkorslöst, och om Martin Buber som ansåg att judarna var mer "öronmänniskor" än "ögonmänniskor".

Det finns internationellt kända konsthistoriker som menar man att varje arbete skapat av en judisk konstnär hör till det judiska folkets konst. Andra, å andra sidan, säger att själva adjektivet "judisk" är olämpligt då det uttrycker en

"kolonisering", föranstaltad av amerikanska forskare, av alla de konstnärer av judisk härkomst som själva aldrig skulle ha kommit på tanken att beteckna sig som judiska.

Det är vidare svårt att jämföra termen judisk konst med termer som "islamisk konst" eller "kris-

ten konst". De två senare klassificeras på basen av den religion som respektive konst förutsätts vila på, medan adjektivet judisk måste karakteriseras som mer mångdimensionellt.

De flesta judiska konstnärerna måste förhålla sig till två saker: myten om det gammaltestament-

Flykten med Toran av Willy Gordon, invid synagogan i Stockholm. Judisk plats, judiskt motiv och judisk skulptör, därmed judisk konst?

Selma Lagerlöf av Willy Gordon. Icke-judisk plats, icke-judiskt motiv, enbart judisk skulptör, därmed judisk konst?

FOTOKARL GABOR

”Adjektivet ’judisk’ är olämpligt då det uttrycker en ’kolonisering’, föranstaltad av amerikanska forskare, av alla de konstnärer av judisk härkomst som själva aldrig skulle ha kommit på tanken att beteckna sig som judiska”.

liga bildförbudet (2 Mos. 20:4-5) – och den i judendomen inbäddade vördnaden för det kalligrafiska tecknet, för bokstaven som universums byggsten, för boken, för språket som visuell verklighet.

Historiskt var bildförbudet inget villkorslöst förbud, utan kom att uppfattas som ett sådant först i modern tid. Immanuel Kant tyckte att det var den mest sublima passagen i den hebreiska bibeln, Vid samma tid förklarade Friedrich Hegel, med hänvisning till samma förbud, att judarna representerade ingenting annat än en negativitet där deras andliga tomhet återspeglas i tomheten i allt de skapar: deras tempel var ett tomt rum, tiden de ägnade åt Gud en tom tid och deras Gud dessutom osynlig, intolerant och avundsjuk på alla dem som känner vördnad inför avbildande bilder.

Judendomen uppfattades med andra ord som fundamentalt bildlös, andlig, genomsyrad av moraliska bud.

HELA DET JUDISKA 1800-talet och även stora delar av 1900-talet kom att präglas av en kulturhistorisk falsifikation: föreställningen om det villkorslösa bildförbudet, Judarna är, menade Martin Buber, snarare ”ögonmänniskor”

än ”ögonmänniskor” och dras därför till den i ordet förankrade abstraktionen i stället för den rent visuella bilden av verkligheten.

De rysk-judiska konstnärerna Issachar Ryback och Boris Aronson förklarade i sin tur i början av förra seklet att just den form som har berövats alla sina litterära konnotationer och föreställande element utmärker en autentisk judisk konst, eftersom konstnärrens nationella härstamning är uppenbar om formen är abstrakt, alltså icke-föreställande.

I det judiska tänkandet skiljer sig själva representationsbegreppet från hur representationen uppfattas i den västerländska idéhistorien. Utanför den judiska kontexten är både det språkliga och det visuella tecknet en ”avbildning” av det betecknade, varvid tecknet separeras från tinget eller föremålet. Så är inte fallet i det judiska tänkandet: ordet och tinget är intimt kopplade till varandra.

Ordets relation till tinget är inte en relation hos det abstrakta med eller till det konkreta, utan istället, enligt den amerikanska idéhistorikern Susan A. Handelman, det som karakteriserar tingets inre specifika verklighet. Det

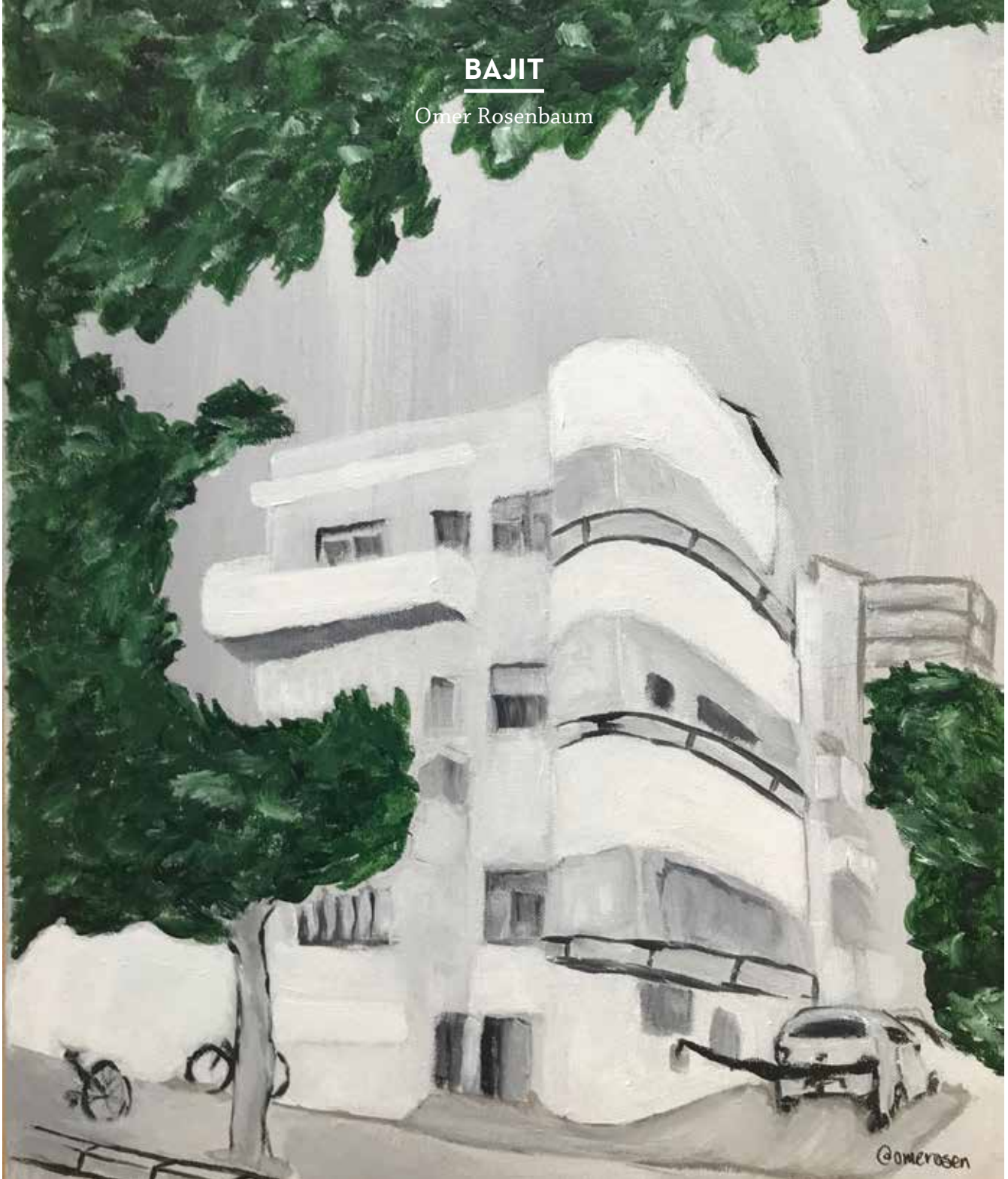
ta innebär i sin tur att det judiska bildbegreppet egentligen inte är en representationsform i västerländsk betydelse, utan i stället ”en konkret konstruktion”. De verbala symbolerna är i sig själva konstruktiva, inte bara deskriptiva, i sig själva generativa, re-produktiva i stället för re-presentativa.

DETTA HAR KONSEKVENSER för hur bildförbudet tolkas och uppfattas: den visuella erfarenheten av Gud, menar kabbalisterna, erhålls framför allt genom att man noga begrundar skriftens ord och bokstäver, en tanke som finns i chassidismen som en särskild böneteknik – att ”fästa vid Gud”, ”devekut”. Enligt Baal Shem Tov, som grundade rörelsen, gäller det att i bönen lägga hela ens styrka i yttrandet av orden och på så sätt fortsätta från bokstav till bokstav, till dess att människan har glömt sin kroppsliga natur (och kommit närmare Gud). Hon skall reflektera över idén att bokstäverna kombineras och länkas samman, den ena till den andra, och detta är ett stort nöje.

Det är kanske här det specifikt judiska blottar sig, i uppfattningen om att den abstrakta bildgestalten är lika konkret som det skrivna ordet eller bokstaven.

Tom Sandqvist,
konstvetare.

JUST NU PÅ BAJIT

Bilden på denna sida är från Omer Rosenbaums utställning på Bajit på Nybrogatan 19 i Stockholm. Där visas teckningar, målningar, porträtt och ritningar, fram till den 20 oktober.

Rosenbaum är född i Israel, växte upp i Rishon Lezion utanför Tel Aviv, och lever i Sverige sedan 2008, då han flyttade hit för att läsa journalistik och statsvetenskap vid Mittuniversitetet i Sundsvall. Numera bor han i Stockholm, med hustru och dotter. Han tecknar och målar samt håller på med träsnideri och glasgraving, är inspirerad av Ron Arad och Keith Haring, men även av svenska konstnärer, som Nina Johansson, som gör "urban sketching" och akvarellisten Kourosh Safinia.

VARJE BARN I ISRAEL, SKA KUNNA ÄTA SIG MÄTT VARJE DAG OCH FÅ EN TRYGG UPPVÄXT

HJÄLP BARNEN MED MAT INFÖR DE JUDISKA HELGERNA – HUNGERN TAR INTE HELGLEDIGT

Vart tredje barn i Israel lever i fattigdom. **Ditt stöd gör skillnad.**

I WIZO arbetar vi hårt för att ge våra barn och ungdomar allt, som är viktigt för att kunna växa och utvecklas. Inför de judiska helgerna i höst är behovet extra stort.

För många erbjuder WIZO det enda lagade målet, som barnet och familjen får under dessa dagar.
Hungern tar inte helgledigt!

WWW.WIZO.SE

WIZO önskar alla Shana Tova och ett riktigt gott nytt 5780

STÖD OSS!

Vänligen ange namn och NHK (No Hungry Kids)

BG 855-9288, Swish 1232 587 442

Tack för din gåva!

”Som att komma ut ur garderoben”

Statens bidrag till jiddisch har medverkat till att Sverige numera är världsledande när det gäller barnkultur på detta judiska språk. SARAH SCHULMAN är stolt.

I år är det 19 år sedan det första jiddischseminariet anordnades i Sverige. Jag blir fortfarande rörd när jag hör berättelser från deltagare som var med i Nynäshamn. Hur de på ditvägen kände sig oroliga för att deras jiddisch inte skulle vara bra nog - och hur de åkte hem med en känsla av glädje och katarsis. Att äntligen få tala sitt modersmål, sitt *mameloshn*. Gästföreläsarna som var där förundrades över den ”autentiska” jiddisch som deltagarna pratade. ”Det var som om deras jiddisch hade isolerats från omvärlden i 60 år”, sa en av professorerna. ”Det var som att komma ut ur garderoben”, sa deltagarna.

Jag tänker på detta när jag sitter och förbereder en av panelerna inför årets jiddischseminarium. Temat är unga jiddischister. När jag ringer upp en av panellisterna för att diskutera upplägg tycker han att vi ska ”ta upp det faktum att så många icke-judar intresserar sig för jiddisch - och så ska vi visa upp Stockholms tunnelbanekarta som vi har översatt!”.

Jag förvånas fortfarande över hur självklara de är, de unga jiddischisterna.

Det är i dagarna 19 år sedan jiddisch blev ett nationellt minoritetsspråk i Sverige. Det statliga erkännandet har inneburit tillgång till kulturstöd som har gett jiddischister möjligheter att utveckla utbudet i Sverige. På så vis fick jag och min medförfattare ett svenskt bokförlag att våga satsa på vår barnbok *Dos Nisele – Nöten*.

Jag minns när jiddisch fick ett akademiskt lärosäte i Lund 2006 – och hur imponerad jag blev när två av studenterna, Niklas och Ida Olniansky, därefter grundade *Olniansky Tekst*

Farlag i Skåne. Bokförlaget, som sedan 2016 utkommit med 11 titlar på jiddisch för barn, skrällde i sommar till med en fantastisk utgåva av J.R.R. Tolkiens *Bilbo- en hobbits äventyr* på jiddisch med hebreiska bokstäver.

När jag läser den judisk-amerikanska *Tablet Magazine* som berättar att Sverige håller på att bli världsledande i att producera sekulär jiddischkultur för barn, då blir jag stolt.

*Hur de på ditvägen
kände sig oroliga för
att deras jiddisch
inte skulle vara bra
nog - och hur de åkte
hem med en känsla av
glädje och katarsis.*

I artikeln nämns flera svenska produktioner såsom tv-serien ”Alter Karton” [Allti Kartong på svenska]. Utbildningsradion producerade serien 2013, och den har rönt stor framgång internationellt och fått små fans i England såväl som i USA.

Efter artikeln i *Tablet* har jag fått mejl från jiddischister runtom i världen som vill få information om när nya barnprodukter kan väntas. ”Jag letar efter sekulära barnprogram på jiddisch, skicka mig allt ni har”, skrev en professor från Kanada. Jag sände honom hemsidan

för *Lider mit glider*, ett projekt av pedagogen Paula Grossman och dansaren Heléne Don Lind som har utvecklat enkla dansrörelser till barnsånger på jiddisch tillgängliga på nätet (min favorit är *Di ban, tåget*).

Tjugo år har snart passerat. Vi har fått stora möjligheter att väcka intresset för jiddisch i Sverige, men har kanske lyckats bäst internationellt.

VEM KAN MAN LITA PÅ?

VI HJÄLPER ER ATT BYGGA FÖRTROENDE

KONTAKTA
EVA STEIN - AUKTORISERAD REVISOR
 08-5224 9042 • www.allegretto.se

Allegretto
 Revision AB

SHANA TOVA 5780

Britt och Michael Kaplan

Vego Schmegan AB

Världens Bästa Falafel och Veganska Street Food!

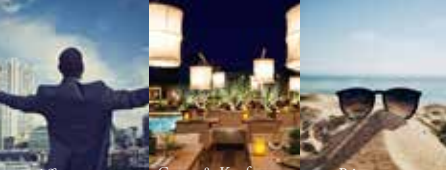
Foodtruck och catering till bröllop, Bar Mitzvah samt till företag och privatpersoner.

Hemmagjord Falafel och Sabich.
 We are Kosher certified - Äkta Israelisk Mat i Stockholm

Catering & Evetns: www.vegoschmegan.se 072 909 78 51

L. LAZER MEDICAL CONSULTING AB

Affärsresor: 08-665 10 00 Gruppresor: 08-661 58 00 Privatesor: 08-100 200

Vi har mer än 30 års erfarenhet av att arrangera gruppresor till Tel Aviv

Kontakta vår expert Richard Muhlrad
richard.muhlrad@stureplans.se
 +46 735 01 88 18

STUREPLANS
 RESOR

AFFÄRSLOGIK

Gör kontoret till en strategisk resurs för medarbetarna och verksamheten

Affärslogik Svenska AB, Hammarby Allé 91, 120 63 STOCKHOLM
 Telefon: 08-555 770 00 | www.affarslogik.se | info@affarslogik.se

Neue Sachlichkeit **Konstfeber**
 ALLT OM KONST

Tysk konst sökes från 1920 - 1930-talet.

Mikael Amnell tel 070-772 72 14
info@konstfeber.se • www.konstfeber.se

Barn • Porträtt • Produkter
solnafotostudio.se

botema
FASTIGHETS AB
 FASTIGHETSFÖRVALTNING
WWW.BOTEMA.SE

info@botema.se 08 - 32 74 60

Fest på restaurang?

Beställ vinet från Israel och Galil Mountain Winery genom oss på Sam & Jenny Wine.

Dan-Louis Schneider
samjenny@gmail.com
 tel. 08-6679270
www.galilmountain.com

Stanislaw Rodau
 Läkarservice

Alkohol i samband med arbete ökar risken för olyckor.

Lisa Elmqvist

Välkommen till vår fräska e-handel

Det är med stor portion glädje vi välkomnar dig till Lisa Elmqvists nya hemsida och e-handel, där du även finner varor från vårt systerföretag Husmans Deli.

ÖSTERMALMS SALUHALL | 114 39 STOCKHOLM
 TEL: 46 8 553 40 400 | FAX: 46 8 553 40 405
WWW.LISAEELMQVIST.SE

PITA
ORIENTBRÖD AB

Flygfältsgatan 1
 122 90 Enskede (Skarpnäck)
 Halmstadsvägen 51
 121 53 Johanneshov (Björkhamnen)
 Tel. 08-94 44 86

FOTO KARL GABOR

AVISHAI COHEN

Den 13 november kommer bassisten och kompositören Avishai Cohen och hans trio att spela i Berwaldhallen i Stockholm. Det blir bland annat musik från deras senaste skiva, *Alvores*. **Judisk Krönika** fick en kort intervju, under pågående Europa-turné.

Varför *Alvores*?

Ordet betyder träd på ladino, ett språk som talades hemma hos mig när jag var liten, mest av min mamma, Ora, som är konstnär och har gjort många målningar av just träd. Min barndom var lycklig, och jag är glad över att kunna ta med en av hennes målningar på albumets omslag. Vi samarbetar.

För 10 år sedan, efter 11 cd-skivor, började du sjunga på dina skivor – och genom att ta det steget lärde du dig att "bli mindre rädd", har du sagt. Hur gick det till?

Att sjunga är svårt och känns farligt, ungefär som att gå naken på gatan och bli bedömd av allas blickar. Det är ett intimt utlämnande av sig själv, därför att människor nu kommer dig närmare. Jag började sjunga ganska sent, när jag redan var etablerad musiker, och det var svårt, eftersom jag är så självkritisk. Det svåraste i livet är ibland ens självkritik. Accepterar du dig själv eller inte? Jag fick arbeta hårt för att finna en bekväm plats, och är långt ifrån en hundra procentig sångare.

Du är Israels enda internationellt kända jazzmusiker. En fördel eller nackdel att vara israelisk och jude i den världen?

För mig spelar det ingen roll varifrån jag kommer. Jag är en musiker som försöker göra sitt bästa. Just jazz är en konstform som sammanför människor som inte normalt hör samman. En sådan makt har musiken.

En annan israelisk artist som jag har intervjuat klagade på att han ofta besväras i utlandet; folk ställer frågor som utgår från att han är tvungen att ha en åsikt om konflikten. Känner du igen det?

När jag ger intervjuer talar jag helst om min musik, om min konst och aldrig om politik. De två världarna bör inte mötas.

Du har spelat in *Alvores* i Sverige, och har dessutom två svenska musiker som spelar i ditt band.

Jag har länge haft ett starkt förhållande till den svenska publiken, ända sedan jag första gången uppträdde på Stockholms jazzfestival 2006. Så har det fortsatt, och numera spelar jag in alla mina skivor i Skåne, i Nilento-studion. Just där finns särskilda vibbar som jag bara älskar.

En välkänd svensk musiker (som gillar dig) påstår att han ofta kan höra ett judiskt eller israeliskt inslag när du komponerar och spelar. Håller du med?

Israel består av en stor kulturblandning: marockansk, grekisk, turkisk, bulgarisk, spansk, östeuropeisk och arabisk. Inflytandet därifrån märks bland annat i musiken och i språket. Vi absorberar alla denna speciella blandning, och gör det på olika sätt, vilket jag tror skapar en särskild israelisk kreativitet.

Ricki Neuman

Översatt från engelska av Agneta Sederowsky

Eduard och Sophie Heckschers Stiftelse

Grundades år 1911 genom en donation av Sophie Heckscher

Med hjälp av donationen lät stiftelsen bygga ett flervåningshus med bostäder på Söder i Stockholm. Bostäderna uppläts i första hand till fattiga judar från Östeuropa. Denna fastighet är sedan länge såld och förmögenheten förvaltas på annat sätt.

Varje år delar stiftelsen ut bidrag till utbildning och andra samhällsnyttiga ändamål med företrädesvis judisk anknytning. I första hand ges bidrag till ändamål av engångsnatur (s.k. projektbidrag). Stiftelsens praxis är att dela ut till *institutioner* eller *organisationer*.

Beslut om bidrag fattas i början av kalenderåret. Ansökningar gällande år 2020 skall vara stiftelsen tillhanda senast den 31 januari 2020. För information eller anvisningar till ansökan kontakta stiftelsens handläggare Marina Burstein eller besök stiftelsens hemsida www.heckscherstiftelse.se

Eduard och Sophie Heckschers Stiftelse
c/o Marina Burstein
Ruddammsvägen 37, 3tr 114 21 Stockholm
Mobil: 070 594 4613
E-post: marina.burstein@heckscherstiftelse.se

Stiftelsen tar gärna emot ytterligare donationer

optica

Glasögon
Kontaklinser
Solglasögon
Kikare

Kullagatan 12 | Väla Köpcentrum
Helsingborg
Tel 042-213070
www.optica.se

Goldman

Vad är det som gör Tevje och Golde så populära, inte minst i Sverige. **LARS RING** förklarar – samt recenserar en ny Spelman i Stockholm.

Antisemitism på Karolinska . En pågående skandal – och nu internationellt uppmärksammas. **JUDISK KRÖNIKA** möter ett av offren. Del 1.

Från chassidisk tonåring till sekulär konstnär. Shterna Goldbloom har gjort en lång resa. **SARAH SCHULMAN** träffade henne i New York.

Judiska museets recenseras. **LARS LINDER** besöker ”en fint infattad pärla”, tycker utställningen är ”sparsmakad och sofistikerad” – men saknar något väsentligt.

Ingrid Elam har läst en tät självbiografisk roman, av **HANNA KRALL**, som med kärv humor visar hur judiskt och polskt är ”delar av samma kropp”.

Inte nog med att de tog sig in i samhället. De tog sig upp. **KAJ SCHUELER** om fyra invandrade judar som var med och formade det moderna Sverige.

Det händer stora saker i den ortodoxa judiska världen. Liberala grupperingar som accepterar homosexualitet och som ger kvinnan en större roll. **SARAH CLYNE SUNDBERG** rapporterar.

Dagstidningen Haaretz fyller 100. Och kämpar på. Älskad och hatad. Motarbetad av Netanyahu. **DAVID GROSSMAN** besökte redaktionen i Tel Aviv.

Jews of Color, en färgstark och stadigt växande grupp. I Amerika är man nu cirka en miljon. **ROBIN LAPIDUS** berättar mer.

Finns det verkligen judisk musik? Hur låter den? Och kan man tala om judisk konst? Hur ser den ut? **HENRIK NAIMARK MEYERS** och **TOM SANDQVIST** reder ut begreppen.